

DUBLET
**НАША
КУЛЬТУРА**

*науково-
літературний
місячник*

1937. КВІТЕНЬ. КН. 4. (24).

ЗМІСТ 4 (24) ОФІЦІЙНОЇ КНИЖКИ „НАШОЇ КУЛЬТУРИ“

ПРОФ. ОЛ. БАРВІНСЬКИЙ: П. Куліш та І. Пулюй, як перекладчики св. Письма (з портретом покійного автора)	177—183
ПРОФ. В. ЩЕРБАКІВСЬКИЙ: Українська протоісторія: Х. Понтійське мистецтво, XI. Галли в Україні, XII. Готи в Україні .	183—186
ОЛ. ЧЕРНОВА: Поетична творчість у СРСР та Україні: М. Семенко, В. Сосюра, М. Доленго	186—192
ПРОФ. Д-Р ІЛ. СВЕНЦІЦЬКИЙ: Пушкін і Україна, 1. Характеристика творчості Пушкіна	192—197
Д-Р В. РЕШЕТУХА: Без вимог і без приписів. З психології поетичної творчості .	197—201
ПРОФ. Д-Р К. СТУДИНСЬКИЙ: Остап Ніжанківський у моїх спогадах: IV. Концерт у Рогатині, V. Репертуар хору, зв'язки з Україною .	202—208
ПРОФ. Д-Р С. НАРІЖНИЙ: Я. М. Шульгин і його наукова праця .	209—216
Д-Р Л. КОБИЛЯНСЬКИЙ: Українська музика .	216—217
ПРОФ. Д-Р І. ОГІЄНКО: З чеського мовознавства, рецензії й огляди .	218—221
РЕЦЕНЗІЇ Й ОГЛЯДИ. Ол. Чернова: „Оповідання про Надюся“ М. Кремінської, — Проф. Ол. Мицюк: Carpatica.	221—224

ВСІ НАВЧАЙМОСЯ СВОЕІ ЛІТЕРАТУРНОІ МОВИ!

Кожний свідомий українець передплачус журнал

,РІДНА МОВА“

науково-популярний місячник, присвячений вивченю нашої літературної мови. Плата тільки наперед: річно 6 зл., півр. 3 зл., $\frac{1}{4}$ р. 1.60 зл., окреме число 50 гр. За границею в Європі 8 зл., поза Європою 2 дол. річно. Кonto чекове П.К.О. ч. 27110.

Варшава, ul. Stalowa 25 т. 10.

Для Чехословаччини, Австрії й Мадярщини передплата крайова.

Журнал редактує проф. д-р ІВАН ОГІЄНКО.

Ціна цієї книжки „Нашої Культури“ 1.25 зл.

НАША КУЛЬТУРА

НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК
присвячений вивченю української культури

Головний редактор і видавець проф. д-р Іван Огієнко.

Адреса Редакції: Warszawa IV. ul. Stalowa 25 т. 10, тел. 10-24-05. Кonto чекове ПКО ч. 5880. Рукописи для друку мусить бути написані на машині (або найвиразніше рукою). Зміна адреси 30 гр. — Передплата в краю: на рік 12 зл. (можна ратами), на півроку 6.50 зл., на четверть року 3.50 зл. За границею з Європою 15 зл., поза Європою 3 долари річно. Ціна примірника 1.25 зл., за границею 1.50 зл.

Рік III.

ЛЬВІВ. КВІТЕНЬ 1937 Р.

Книжка 4 (24)

П. КУЛІШ ТА І. ПУЛЮЙ, ЯК ПЕРЕКЛАДЧИКИ СВ. ПІСЬМА.

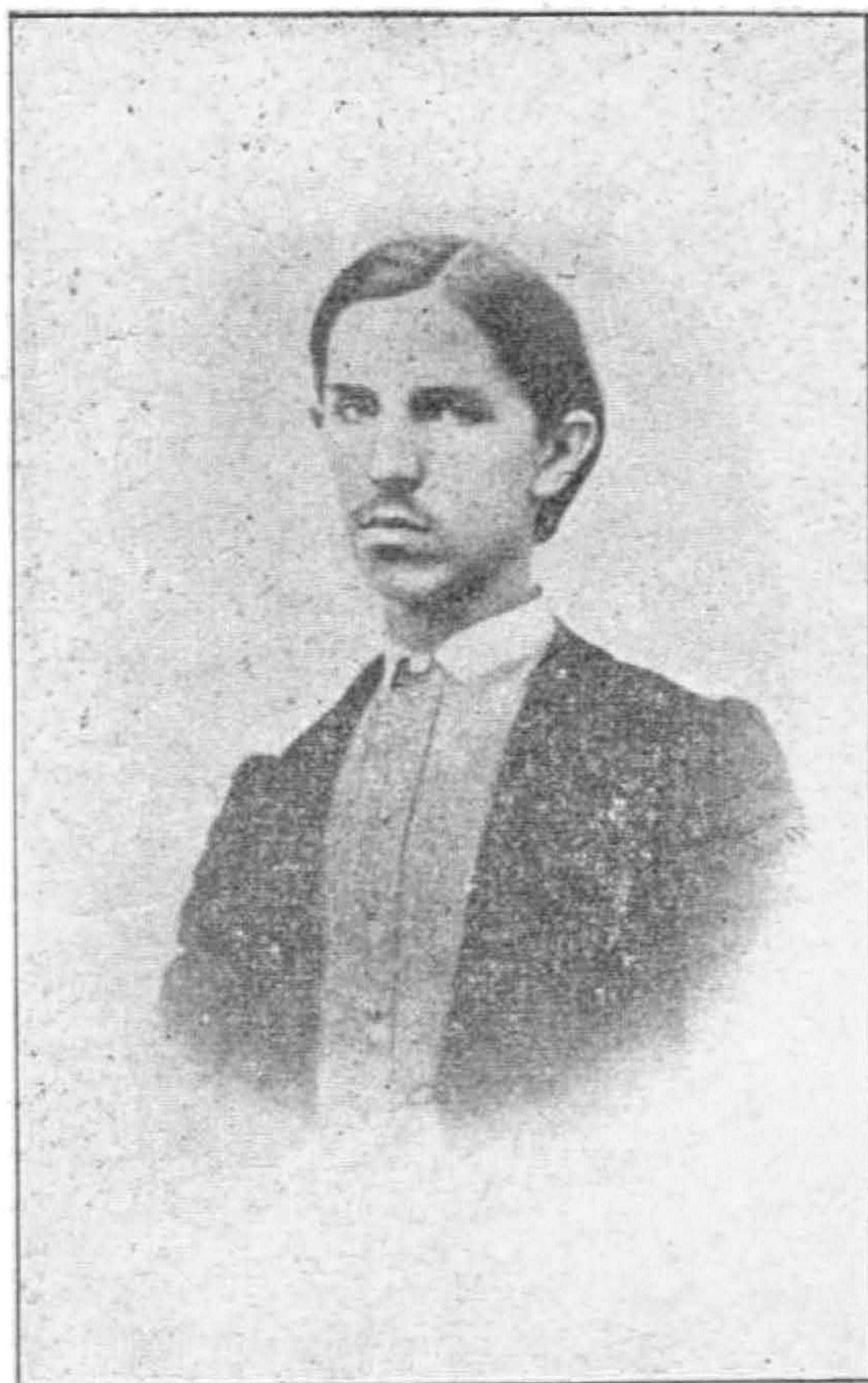
Іван Пуллюй, лектор філософії, проф. електротехніки в німецькій техніці в Празі, р. 1889 її ректор, радник Двору, цар. 2 лютого 1845 р. в містечку Гірнталеві, в Скалатині, в Галичині, де його батько Павло займався купівлем, а потім господарством і пасічництвом (в 1861—65 р. був посадником). Пуллюй умер 31. I. 1918 в Празі і там поки що похоронений. Гімназійні науки скінчив від у Тернополі 1865 р., де оснував „Громаду“ на взір таких тайних товариств Придніпрянщини, до якої належали Андрій Січинський, три брати Барвінські (Осип, Олександр і Володимир). Мих. Борисенович (більшість славний проф. окуляристик). Жити в моральній чистоті, пильно прискладатися до науки, познайомитися з літературою й історією українського народу, спомагати всіх учених і піддержувати український місячник „Мету“ — оце була мета „Громади“. Громадяни сходилися щотижня, устроювали відчiti з рідної літератури, історії, декламували твори Шевченка, Федъковича й ін.

Року 1865-го перейшов Пуллюй до духовної семінарії в Віднії при церкві св. Варвари (Вагбагешт). Окрім богословських наук слу-

¹ 3 Високодостойним Проф. Олександром Барвінським познайомився я року 1924-го, і з того часу, аж до його смерті, був із ним у приятельських стосунках. На весні 1922-го року читав я в Тарнові для української еміграції виклад про П. Куліша, як перекладчика св. Пісьма. На моє прохання Проф. Ол. Барвінський прислав мені що-то статтю про Куліша та Ів. Пуллюя при такому листі: „Високоповажаний Добродія! Оце перегляду обіцянний матеріал д-ра Ванного відчitu про переклад св. Пісьма Куліша й Пуллюя, винесаний із спомогів Пуллюя. До того додав я ще свого бібліографічного показника, — може знадобиться. Це вчинив я радо для Вп. Добродія і для дорогої й невигасаємої вічній пам'яті моєго українського первоучителя, а опісля друга. П. Куліша, якого величезні заслуги для українського народу й письменства як слід не оцінені. Прощу при тім прийняти вислови глибокого поважання, з яким остаюсь Вп. Добродія ширим покрінкум Ол. Барвінський. У Львові, 15. 3. 1922. Собічина 5.“. Прислину мені статтю друкую тут, як доргий спомин про Високодостойного, незабутнього та широкого приятеля в десятиліття його смерті († 25 грудня 1926 р.). Матеріали, про які згадує Ол. Барвінський, р. 1'30-го видає Проф. д-р К. Студинський у праці: П. О. Куліш, ч. II, хатерія і розвідки.

Іван Огієнко.

хав він також математично-фізичних викладів у віденському університеті. При кінці 1865 р. оснував віш у семінарії товариство, що стало перегодом кошем для світської академ. молоді, що збиралася у неділі в семінарському садку. Коли побільшало число української молоді народівської, основано товариство „Січ“, що його першим кошовим був Анатоль Вахнянин. Вже тоді перекладав Пулуй молитовника укр. мовою для народу (до того часу були тільки церк. слов. молитви).

ОЛЕКСАНДЕР БАРВІНСЬКИЙ
(як студент 1867 р.. в козацькім убранні).

литовщики). Окрім того брав він живу участь в організаційній роботі укр. молоді, що засновувала Громади по всіх гімназійних містах і піддержували „Вечерниці“, „Мету“ та „Правду“.

Року 1869-го познайомився з Кулішем, головним тоді провідником літературного й національного руху в Україні, якого рос. уряд (кн. Черкаський) думав „заборонувати“ у Варшаві урядовою службою, де Куліша поставлено директором духовних справ. Оповіщення Я. Головацьким перекрученого листа Куліша, наче б він в ім'я „руського единства“ вирікся ідеї національної літературної самостійності України, затривожила шародовців, хоч не вірили цим поговорам, і тому Пулуй написав до Куліша 1868 р. листа від акад. громади в Відні, але цього листа перехоплено в Варшаві, а також деякі видання, вислані йому із Львова мабуть Партицьким.

Намісник Берг вимагав, щоб Куліш вирікся спільногого діла з народовцями в Галичині, однаке Куліш на це не згодився і пішов у відставку, а весною 1869 р. приїхав у Віденсь, де познайомився з богословом Пулюєм і очарував його великою щирістю до літерат. діла в Галичині й Україні та й про переклад св. Письма, над яким Куліш тоді вже працював, і про потребу народного молитовника. Пулюй виготовив був молитовника для вояків-русинів, видрукуваний у Відні заходом крил. Donina (при соборі св. Стефана) пакладом незнатної добродіїки (етимологічним правописом).

Скінччивши молитовника, передав Пулюй особисто рукописа новоіменованому митрополитові Йосифові Сембраторовичеві з побажаннями від акад. віден. молоді. Митрополит обіцяв йому апробату, але у Львові крил. Мих. Маціновський відказав апробати (як противник народ. мови) і написав до ректора віден. семінарії, що рукопис постановлено знищти „по праву каноніческому“. На це дав Пулюй відповідь п. з. „Інст без коверти“ (Віденсь, 1871), де різко осудив поступок крил. Маціновського, як цензора.

Куліш, побувавши щедового у Відні, виїхав до Венеції, пособляв „Правді“, заснованій укр. молодіжжю, а р. 1869 друкував у додатку переклад „Книги Бітія“ (П'ятикнижжя), а окремо видав „Ісаїти“, віршуваний переклад Павла Ратая (Його прізвисько ім'я). У Венеції працював він далі під перекладом св. Письма, де жив до 16 лютого 1871 р., і старався з підмогою Пулюя продати переклад Британському Бібл. Товариству, щоб за ті гроші опісля у Львові заложити свою друкарню й книгарню. Однаке сподівання Куліша не сповнилися, бо директор Брит. Бібл. Товариства у Відні Міллярд передав деякі частини перекладу Н. Завіту проф. Міклонічеві до оцінки, а той заявив, що переклад Куліша не зовсім відповідає грецькому первотворові, а є тільки парадфазою. Наслідком того Міллярд від Брит. Бібл. Товариства заявив, що воно купить переклад тоді, коли він буде вірною фотографією грецького тексту.

Небавом Куліш приїхав з дружиною своєю до Відня. Пулюй був їх щоденним гостем і зараз — 18-го лютого 1871 р. почали вони обидва перекладати „Н. Завіт“ з первотвору Бібл. Товариства п. з. „Novum Testamentum Graece“. Coloniae Agrippinae 1866. Турп W. Hassel. Робота йшла дуже шомалу, пад словами ведено довгі дискусії, бо перекладчики бажали дати фотографічно вірний переклад грецького тексту, а при тім уважали, щоб не спроневіритись духові рідної мови. Знаючи й розуміючи серцем богоістність укр. народу, дбаючи, щоб слово св. Письма для всіх було зрозуміле, та нещоденне, а поважне. Роботу поділили так, що Куліш наперед усе списував, що Пулюй перекладав, дбаючи більше про докладність, як про красу слова. Потім порівнювали цей переклад з церк. слов'янським, російським, польським, німецьким, латишським, англійським і французьким. Впевнившись про вірність перекладу, робили потім остатню редакцію красомовну.

Пулюй, скіптических богосл. наук в липні 1869 р., був тоді на філософ. відділі, а щоб прискорити переклад св. Письма, рішуче відложити на якийсь час усі науки й інші заробітки та ввесь час присвятити спільній роботі. Нісля від'їзду Кулішевої в Україну (приблизно 1871 р.) жив Пулюй з Кулішем у одній хаті, де працювали щодня від ранку аж до обіда, а після півгодинного проходу знов з маленькою перервою до 8 год. вечора, чи та в будень, чи в свято. Життя було дуже скромне через недостачу гроша, а така праця знесила їх так, що постановили вийхати на село, надрукувавши окремими книжечками Св. Матвія, Марка, Іуки і Івана разом в 14.000 прим.

Переклад доспів до першого соборного ліпета ап. Петра, розд. I. 16., але була в них уже добре обдумана норма, як даліше робити. Пулюй мав докінчити Н. Завіту і переслати Кулішеві в Україну для редакції. Куліш ніхай з початком мая 1871 р. у Мотронівку, а Пулюй трохи пізніше до Григорія Кулішова, до батьків переклав там листи ап. Петра, Івана, Юди та об'явлення Івана Богослова, і 9 серпня послав рукописа Кулішеві, якого Куліш і одержав від рос. цензури.

Куліш редактував у Мотронівці те, що було передложене в Відні, а в Григоріївському перекладі не тільки пічого не перемінив, але й написав Пулюєві, що коли б дійшло до вмови з Бібл. Товариством, він останню редакцію всього Н. Завіту віддасть Пулюєві. І так сталося. Рукопис Н. Завіту лежав спершу в Куліші, потім у Драгоманова до 1877. Драгоманів, приїхавши 1875 р. на Різдво до Петербурга, просив у Костомарова гроші на видання Н. Завіту за кордоном з капіталу, зібралого 1862—63. на видання укр. популярних книжок і св. Письма. Костомарів відмовив, бо фонд зібралий на видання перекладу Біблії в Росії, а не закордоном. Року 1877-го Драгоманів вернув рукописа Н. Завіту Пулюєві, але той не мав грошей на друк, бо мав ще сплачувати довг за молитовника, а Куліш так само, аж Іван Білозерський дав невелику підмогу на видання. Пулюй зробив останню редакцію літом 1879 р. і за згодою Куліша почав друкувати в друкарні Товариства ім. Шевченка у Львові з умовою сплати довгу, як дістane гроші. „Н. Завіт“ вийшов аж 1881 р., але і Галичині не цікавились ним, а в Україні мав заперту дорогу указом з 1876 р.

Пулюй піslав Н. Завіт у Петербург 1881 р. до „Главного Управління по друкар'ям печаті“, щоб його допущено в Україну, але 13/21 серпня 1882 дістав назад прохання, як „не подлежаще удовлетвореню“. Аж 1885 р. після 14 літньої переписки й торгу з Міліардом повелоя Пулюєві за згодою Куліша продати наклад Н. Завіту „Бібл. Товариству“ у Відні, чим сплачено довг у друкарні Товариства ім. Шевченка й решту за молитовника, а половину позісталої невеличкої суми послав Кулішеві, який відписав йому: „Велика це, велика сталася новина, що руські трудолюбці на св. Письмі заробили по 291 гульдену!“

Року 1886-го бажало „Бібл. Товариство“ закупити право друкувати Н. Завіт без імені перекладчиків, але така згоди щось з поширям імен у трьох виданнях. Діставши гроші за Н. Завіт, писав Куліш Пулюєві: „Приславши 460 руб. Мільярдових, відратували Ви нас від великої нужди, а як ув осені, спасні Вам. надішлете ще 136 гулд. (рос. наперами), то і геть полатаєте наші злиді“.

В останніх роках свого життя перекладав Куліш св. Йосифо Стар. Завіту, та не докінчив його. Після його смерти 2 лютого 1897 р., передала його вдова рукописа перекладу св. Йосима та інших творів Куліша на сковорку у музей Тарновського в Києві, а Тарновський доручив Нечусеві Левицькому па його коніт докінчити переклад Ст. Завіту.

По смерті Куліша додовжив Пулюй свого старання про видання св. Письма, і йому повелося поконати всі труднощі й непорозуміння з „Бібл. Товариством“, які виникли через безосновні поговорки, начебто Тарновський „подарував“ Кулішів переклад „Бібл. Т-ву“, а Кулішеві нібіто правила велику суму за Ст. Завіт. По смерті Тарновського забрали рукописи до музею в Чернігові і не можна було їх звідти видобути. Аж з кінцем серпня 1901 р. дістав Пулюй звідти частину копії, а в половині жовтня 1901 останні копії перекладів Ст. Завіту. Тимчасом „Бібл. Т-во“ купило вічне право видання Ст. Завіту, не бачивши самих перекладів, а спустилося на слова Пулюя, а 31 липня 1901 підписав Мільярд у нотаря контракта з Пулюєм у Авсе. де тоді Пулюй проживав, після чого умовлена сума мала бути виплачена, коли рукопис „цілого Ст. Завіту“ буде переданий „Бібл. Т-ву“.

Прислані рукописи передав Пулюй „Бібл. Т-ву“ в Відні 24. I. 1902 р., але показалося, що Псалми були ще не переложені і Кулішів переклад не зредагований і не готовий до друку. „Бібл. Т-во“ припинило друк перекладу, який мав бути згідно контракту з кінцем 1903 р. Хоч контрактом був до цього зобовязаний І. Левицький та Кулішев, а Пулюй був обтяжений своєю роботою, взявся він до діла, переложив Псалми, зредагував П'ятинижя Мойсея. Коректу й дальшу редакцію Ст. Завіту з порученням Пулюя передало „Бібл. Т-во“ о. Олексієві Слюсарчуку. І. Левицький переклав майже $\frac{1}{4}$ Ст. Завіту, а в його перекладі змінено тільки правопис для одностайнності.

Друк Ст. Завіту докінчено в кінці 1903 р., а ціле св. Письмо вийшло в січні 1904. Так довершено після довголітньої трудної праці велике літературне діло, що буде творити трикутну підвальну літературної мови українського народу і його духового відродження.

Пулюй вислав 20 I. 1904 Письмо Святе „Головній Управі по ділах друку“ з проханням дозволити ввозити переклад у Росію. Прохання віддано Синодові, але той і цим разом відмовив, вважаючи прохання „неподлежащим удовлетвореню“, на що Пулюй скаржився в листі до Петербурзької Академії Наук. Пулюй послав також св. Письмо професорам університетів у П-бзі, Харкові й Києві для унів. бібліотек, але в Києві посилка не була віддана унів. бібліотеці, а пропала!

В 1905 р. 12. П. послав Пулюй 2.000 екз. Псалмів президентові комісії для перегляду цензурних законів Кобекові, щоб дістав царський дозвіл роздати недужим і раненим українцям-воїкам в Манджурії, а 1.000 екз. Японському генералові Ногі в Порт-Артурі. з тією самою ціллю (укр. полоненцям), і дістав від ген. Ногі подяку і рішення, що просьба буде сповнена а Кобеко не відповів "зовсім!"

Так віддачувала Росія Україні за життя її синів, жертвуване в манджурських степах і коло Порт-Артура. Синод призвав прохання „не подлежащимъ удовлетворенію!“

Про дозвіл для св. Письма прохала ще Кулішева царицю, та щоб це прохання було подане Синодові, але й це відкинув Победоносцев!

Львів.

Олександр Барвінський.

БІБЛІОГРАФІЯ

Видання І. Пулюся та П. Куліша.

1. Молитвословъ и коротка наука о християнско-католицкой вѣрѣ. Въ Вѣдни. Тискомъ и накладомъ о.о. Мехтартштетвъ. 1869, 16°.
2. Молитовникъ для русского народа. Друге побольшеве видання. Віденъ. Коштом громадським, з друкарні Соммера у Відні 1871, 32°, сторін 250.
3. Святе Письмо Нового Завіту. Мовою русько-українською переклали вкуні П. А. Куліш и Др. П. Пулюй. Віденъ. 1871. Печатано у Львові у друкарні Товариства імені Шевченка під зарядом К. Беднарського, 1880, мала 8°, стор. 464 (гражданко).
4. Святе Письмо Нового Завіту. Мовою русько-українською переклали вкуні П. А. Куліш и Др. П. Пулюй. Львів. Накладом А. І. Шіка. 1887. З друкарні Адольфа Гольцгавзена у Відні, мала 8°, стор. 612 (кирилицею).
5. dtto 1893, мала 8°, стор. 459 (кирилицею).
6. Псалтир, мовою русько-українською, у Віші. Видання Британського і Заграницького Біблійного Товариства. 1913. Переклад дра І. Пулюя. З друкарні Адольфа Гольцгавзена у Відні, 16°, стор. 125 (гражданка).
7. Евангелія від съв. Маттея, у Відні. Видання Британського і Заграницького Біблійного Товариства. 1904, 16°, стор. 152 (з англ. текстом) (гражданка).
8. Евангелія по съв. Матеєві, переклад український. Віденъ. Коштом громадським, 32°, з друкарні Соммера у Відні.
9. dtto Маркові.
10. dtto Луци.
11. dtto Іоанові.
12. Святе Письмо Старого і Нового Завіту. Переклад П. О. Куліша, І. С. Левіцького і Пулюя. Віденъ 1903. Видання Британського і Загравничного Біблійного Товариства. З друкарні А. Гольцгавзена у Відні (х переклад П. О. Куліша, хх переклад І. С. Левіцького. ххх переклад дра І. Пулюя). 8°, ст. 825 + 249.
13. Маю примірник, до якого доданий такий заголовний лист: Съвята Біблія. Усе Святе Письмо, Старого и Нового Завіту поперекладав на русько-українську мову Куліш Олелькович Павлько. Нещі моїй дорогеселькій, її душі невмірущій, сю працю, цею змалечку ватхнену, благоговійно підношу. — Дружині моїй вірнесенській, що нея мені по свому образові пророкувала, сю працю, цею піддержалу, захіпцепу, підноможену, пизенецько підношу. Куліш Олелькович Павлько.
14. В додатку до „Правди“ 1869: Святе Письмо або вся Біблія старого і нового Завіту, русько-українською мовою переложена. печатана вві Львові. коштомъ и заходомъ „Правди“ Р. Б. 1869. Святе Письмо, перша частина Біблії,

русько-український переклад, печатано в-ві Львові, коштомъ п заходомъ „Правди“ Р. Б. 1869, 4°, ст. 172.

15. Псалтиръ або книга хвалы Божиј. Переспів український Павла Ратая, Львів 1871. Накладом Автора, з друкарні К. Будайсера у Львові, 16°, ст. 329.

16. Иов, переспів Павла Ратая. Печатано в-ві Львові, коштомъ п заходомъ „Правди“ р. Б. 1869, маля 8°, ст. XV + 96.

17. Ще вийшли у Львові: Дві пісні Мусієві (віршовані).

18. Товитові слова, одваче тепер не міг я їх відшукати, щоб подати докладний заголовок.

Львів 1922.

Олександр Барвінський.

УКРАЇНСЬКА ПРОТОІСТОРІЯ.

X. Понтийське мистецтво.

І так, ми бачили цевдачу походу Дарія. Скити зруйнували не тільки велике місто Гельон, але разом із ним і багато дрібніших міст Лівобережжя й Донеччини. Але й самі скити були очевидно дуже сильно побиті Дарієм, бо інакше ми нічим не можемо пояснити того факту, що після походу Дарія ні Геродот, ні які інші грецькі джерела не згадують уже імен скитських князів, тоді як перед Дарієм Геродот подає повний список їхніх імен. Очевидно, скити стратили своє попереднє значення. Цим же мабуть пояснюється й той факт, що, за грецькими традиціями, на другий рік після походу Дарія, тобто р. 511-го перед Хр., була заснована нова юційська колонія Пантикапея, на місці теперішньої Керчі. Ця колонія розвивалася дуже швидким темпом, зуміла об'єднати під свою зверхністю різні сусідні тубільчі племена, що заселяли Кубань і прибережні області Меотиди (Озівського моря) й Криму, і мало помалу витворила справжню солідну державну організацію. Оригінальність цієї державної організації полягала в тім, що правила в Пантикапеї на грецький спосіб виборні архонти, але ці архонти для тубільських народів синдів, дандаріїв, пессесів, меотів, татеїв, махліїв і т. ін. носили титул базілевсів (князів). Цей оригінальний утвор став пізіше зватися Боспорською Державою або просто Боспором. До Боспору належали й інші сусідні грецькі колонії, напр. Фанагорія, Кіпа, Корокондама, Гермонаса, Гергіппія і т. інші.

Згадані тубільські народи сіди ін. належали до кавказців по расі, були хлібороби, і по крові зовсім однакові з гіперборейськими хліборобами Поділля, Київщини та Полтавщини, про яких я вже згадував вище. Пізніше архонти стали династами, і ми маємо повний список пантикапейських династичних князів від 480 року перед Р. Хр. аж по 360 рік по Хр., то б то майже за 840 літ. Таким чином ми бачимо, що Боспор був перша справжня держава на українській землі, держава заснована на осілім хліборобськім тубільським населенні, з справжньою постійною столицею Пантикапея, і з багатьома торговельними приморськими містами з мішаним греко-тубільським населенням і з високою культурою.

Нам відомі всі 51 ім'я боспорських князів, починаючи з Архео-

інкта — 480 р. перед Р. Хр. і кінчаючи Александром 360 р. по Хр. Вони били свою власну мідну, срібну й золоту монету, тоді як скити школи не били своєї монети і завжди залишалися номадами без циєльма. Ця держава стала скоро дуже сильним самостійним центром культури, який дуже сильно впіромінював свої культурні досягнення й часам перед мистецтводалеко під північ і на схід. Це мистецтво характеризується дуже величним вживанням звірячого орнаменту, і багатоюма вченими, як напр. Ростовцевим, Боровкою та інш., приписується виключно скитам номадам, і набуло фальшивої назви скитського мистецтва. В той час як Фармаковський і Маке Еберт приписували витвір цього мистецтва на наших чорноморських берегах юнійським грекам, як культуртрегерам, що принесли вищу культуру на північні береги Чорного моря, то Ростовцев і його учці приписують витвір цього мистецтва виключно скитам, які принесли його з Грану, а Боровка виводить його з Нерсеських лісів і з Сібіру. Місце шукає його початків у Алтайських горах і ще далі на схід. А Тальгрен вважає, що північ самі скити були місцеві тубільці, а в такім випадку й само мистецтво скитське мусіло б бути місцевим витвором. Останнього часу молодий віденський учений Ганчар, з досить великою правдоподібністю показав, що коріння цього мистецтва могло лежати на Кавказі і в Арmenії. Я вважаю, що власне з VI-го віку, і може навіть з кінця VII-го віку на наших чорноморських берегах почало витворюватися своє особливве місцеве мистецтво з одного боку під впливом закавказьких, алародійських племен, що перенесли сюди через Кавказ свої сюжети та символи, в яких велику роль грав звірячий елемент, а з другого боку, під впливом юнійських греків, що заснували в колоніях свої мистецькі школи торевтичні (обробка металів) і керамічні. На прихід на Кубань і Тамань алародійських (вірменських стійчичних елементів) указують саги про амазонок. Але й кавказький елемент, мусив бути численний у колоніях Боспора Кіммерійського. В колоніях грецьких були присутні теж і значні трацькі елементи, імена яких зустрічамо північ на золотих вазах, як напр. Тарулос син Себапока. Ці оселі елементи були скупичені в містах, колоніях і творили різні речі з срібла й золота, які одержували головним чином із Кавказу й Закавказзя. Ці речі потім вимірювали чи за пшепицю, чи за мед і скотину хліборобам аборигенам. Так само за ці речі могли вимірювати й від скитів всілякі речі, але головним чином рабів та худобу; але скити самі не були жодні майстри в металах, і не мали певного мистецького смаку, й не вимагали теж якогонебудь певного мистецького стилю, як це ми бачимо з інвентаря їхніх могил, де більшість речей чисто грецькі, і стилево грецькі. Отже можна вважати це мистецтво з перевагою звірячого орнаменту за мистецтво північно-понтийське, що вилівало далеко на північ і схід, і північ на захід. Я й подав цю назву для його на Археологічному Конгресі в Бельгії 1935 р. Це понтийське мистецтво держалося, поки існувала Боспорська Держава, її послужило основою так званого, теж післуціно, готського стилю.

В кінці IV-го віку й на початку III-го в. перед Р. Хр. скити були

зитіснені з наших степів сарматами, при чим була підм. дуже винищена, й подалися в Добруджу, що стала зватися Малою Скитією. Нечи Різдва Христового сармати були зитіснені аланами і т. д. З наших степів одні номади зитісняли других, нападали на багаті приморські міста й нищили їх або грабували, але боялися зайшати в ліс на північ від степів, де все держалися наші хлібороби, нападки гіпербореїв.

XI. Галли в Україні.

В III віці перед Р. Хр. Правобережна Україна терпіла не тільки від тиску східніх номадів (скитів і сарматів), але теж і від західних бойових племен галлів, скірів і бастарнів. Галли разом з іншими навіть поруйнували були стіни Ольвії, про що довідуємося з декрету, висіченого ольвійцями на мармуровій плиті, в якім воїни дякували багатому ольвійцю Протогену за відбідову стін Ольвії, які Протоген знову побудував своїм коштом¹. Похід галлів на схід відбувся не тільки в Україні, — він досягнув і Малу Азію, де з галлами довго й уперто боровся пергамський король Аттал II. Пам'яткою цього походу галлів на схід линилася малозахідська провінція Галлатія, що в своїм імені зберегла ім'я своїх завойовників галлів. Галли в Україні не залишили по собі багато слідів. Можливо, що їм треба приписати кілька знайдених у Бубуй (на Бессарабії). Їм же треба належить й декілька т. зв. латенських фібул (смичкових піпильок) другого й третього періоду, знайдених як у північній Херсонесії, так навіть і в Радомисельці, і меч та останки щита в могилі біля села Великої Тернави, Новоушицького повіту на Поділлі. Але тільки одна ця могила й була відкрита з кельтською зброяєю, більше гальської (кельтської) зброї в могилах в Україні поки що не знайдено. Після III віку перед Христом патини зо сходу в Україну все зростав, сарматів пізніше змінили алани, потім алтайці. Галли, що прибули в III віці в невеликім числі в Україну, були почасти знищені, почасти розточливі в місцевім населенні. Спробу Шахматова надати більше значення галлам в Україні і наліт в Московщині, призначає за зовсім поздалу Розвадовський².

XII. Гости в Україні.

В II віці по Р. Хр. в Україну прийшли з півночі готи, народ германського кореня. Вони не були номади, як азійські народи: скити, сармати, алани, а потім гуни та різного рода турки. Це були люди, що жили то з ловчества, то з грабунку, то з підбою хліборобських народів. Готи спустилися до нас з півночі й зайняли не степову Україну, а лісову, її поселили тодішні наші міста Київщини й Полтавщини. Вони стали нашівною правлячою верствою. Частина їх пройшла в Крим і там падовго осіла. Як здається, готи не утикали місцевого хліборобського населення, і мабуть обмежувалися тільки невеликою дани-

¹ Слюсаренко: Греко-скитські взаємовідносини. Збірник Українського Університету в Празі на пошану п. президента Масаріка.

² Kozwadowski, „Rocznik Sławistyczny“ t. V, ст. 270–272.

ною, як це робили й інші усікі інші княї з своїми дружинами. У всяком разі готи не витісняли хліборобської маси субстратного населення з їхніх наспідженіх місць, з їхніх піль.

Я не буду довше спинятися над різного рода помадами з часів великої вандрівки цародів, бо їхнє поводження в Україні дуже добре й докладно висвітлив М. Грушевський у своїй Історії України. Я тільки підкреслю тут, що готи, як верхня панівна верства, змусили працювати за себе різні майстерні чорноморського побережжя, що виробляли всякі оздоби для одягу готів-панів із срібла, золота й бронзи, особливо пряжки та фібули, і до них достосували старий призвичаєний орнамент. Тільки в нових комбіпаціях і в новім застосуванні. Готи діялися на східніх і західніх, тобто на остготів і на вестготів. І ті й ті прийняли християнство й мали своїх єпископів. Заході готи мали відомого єпископа Ульфілу, що переклав святе Письмо на готську мову, він жив у нижішній Болгарії в м. Тесмі (Варні). Кримські готи мали єпископа Унілу, що листувався з Іваном Золотоустим із Григорієм Нісским. Не мабуть про кримських готів згадує автор „Слова о полку Ігоревім“. Готи були вигнані з України гунами, пародом алтайським, помадським у 7 віді перед Хр. Однак грецькі історичні джерела згадують одночасно з готами і гунами ще й народ антів. Грушевський та багато інших учених уважають антів за венетів, тобто за праслов'ян, хоч самі греки відрізняли антів від слов'ян. У всяком разі праслов'яни вже тоді мусили існувати, їх на гадку діялих учених, їхня колпека або прабатьківщина мусіла бути лесь в Україні (Нідерле, Грушевський та інші).

Прага.

(Кінець буде).

Вадим Шербаківський.

ПОЕТИЧНА ТВОРЧІСТЬ У СОВІТСЬКІЙ УКРАЇНІ.

М. Семенко. „Безразковості поет“, як він сам себе називає. Йому байдуже до читача, до того, що він не зрозуміє його безоглядно стилізованих силуетів. Він свідомий, що „знаходиться моські, які будуть плювати“ (Зб. ...тов. Соцце“ вступний вірш), і спокійно висвітлює собі це заздрство, „що їм не дано“. „Мій девіз — несталість і несподіваність“. І Семенко йде за тим девізом, поки йти можна. Знаходить собі співзвучні елементи, створює терен, — „Нова Генерація“. Зустрівши революцію радісно, сам стас її на служення й заликає інших. „Риочись в уличних фоліантах“, створює цілу галерею силуетів революції на тлі міста. Київ. Хрищатик. Хвилювання юрбі, чуйної на події, дає поетові мотиви. Вулиця, каварня, парк — це демократії, на тлі яких рухаються його силуети під акомпанімент трамвайв та авт. Метушиться в настороженому місті розгублений буржуа, начепивши червону відзнаку. — „Завсіди ми за революцію“. Сам поет споглядає цю метушню з боку, бо він знає, що йому робити. Єї не кидається, як юрба „в шуканні невідомих доріг“, і не „зачиняє двери“, як інші. Зпаочуп свій шлях, звертається до інших. „При-

ходьте до нас, у кого обличчя веселі, хто життя не шкодує в червоній борщі". Це в маніфесті, що ним починається поезо-фільм „Весна 1919“. Багато є таких, що їм „засуджено вмерти, бо неможна жити два двоє“. Це всі „кволі“, „калічепі“, „хорі“. Встояти під першим цатиском — це головне. І поет кличе: „Друзі мої, не бійтесь віступів! Друзі мої, не повертаєте назад“ („Змагання“). Після хаосу знову засяє сонце, і через „сонцеве вікно“ прийдуть більшовики-комуністи. За них —

..В гору червоний стяг!
Хто засягає воротня —
З лав мертвій.“

Проти „гшилизни і вохкости віків“ поет проголошує... „на Захід Червоний похід“. Закликає до п'ятого поетів, тих, що зможуть. А ті, що це посміють — „цуцики“, і їм „весела зневага“, „они вмрутъ“. „Ляжте під колеса революції“ — звертається Семенко до колег... „Забудьте книги!“ „Торкніть колесицю історії!“ Поет однайдуши агітує за це, він „примушений“ „давати ляпаси“, бо „я активний“. Актив — це ті, що „виявили патента від історії на заїзо, бетон, сталь“. — „Я, — це всі, що переступили поріг“. Пере-ступивши цього порога, Семенко йде далі, пристосовується до гасел дня тематично, також ставить собі завдання відповісти па вимоги й стилістично. В прямуванні до реалізму поет вдається до своєрідного імпресіонізму, на зразок витвору: „Поема про те, як повстав світ“. Розмова символічних — історичних персонажів — Донцов-Винницяchenko, сам Семенко й інші. Оновленими засобами Семенко організує походи проти інтелігенції, куркуля, богеми, шкідників, ухильників і навіть великий похід па „Зеленого змія“. Рекомендує всім, як то зробили футурісти, схилятись „перед брамою в залишній соціалізм“ та перед першим футурістом... Тарасом Григоровичем. Своєрідна „регабілітація“ Шевченка, що його „Кобзаря“ Семенко хотів перекреслити своїм „Кобзарем“. Словом, Семенко-Перо „мертвоопетлює“ в дослівному значенні видуманого ним слова. Однак безмежна ретельність українського футуріста не зустрічає належної оцінки. Семенко якколи не був у фаворі совітської критики, а з приведенням стилів до одного знаменника „соціалістичного реалізму“, його зоря схиляється геть аж над обрій. „Нова Генерація“ фортеця футуризму розбита, а її комендант прикладається до порялку — подавання своїх ультрасоціалістичних думок у формі, доступній масам, без іронічного забарвлення. Культивований футуріст робить спробу зреалізувати вимоги в збірці „Міжнародні діла“. Худенька обіцянка і змістом збірочки складається з пародій на Гітлера та циклу „американських оповідань“. Поет висміює обіцянки й дійсність у Німеччині, умоволі викликаючи асоціації з подібними явищами в країні диктатури протилежного значення. Засуджує капіталістичний лад Америки, що виганяє людей шукати праці в Совіті. Протиставляє недосудовану греблю Вільсона „грандіозним досягненням“ комунізму. Показує трагедію безробітної, безпритульної молоді Америки, серед

якої назріває перекопання, що виходом може бути тільки неремога комунізму. Словом, подає руку через океан детройтському більнищикові.

„Міжнародні діла“ совітською критикою трактуються, як документ творчої кризи, в зв'язку з виздоровленням від хворіння на футуризм¹. В цілому великий поетичний дорб'єк Семенка — більш десятка збірок — часто приводить на згадку його слова:

....А я зостаюсь романтиком.
І кожна моя дрібниця — трагедія...

І кожна ширість помилка...

Я не знаю своїх доріг. —
Я творю...

Старання поета дійти до реалізму не привели до бажаних наслідків, і досьогодні тут дійсні твердження М. Доленга, сказани ще р. 1928-го, що Семенко не дійшов до меж реалізму, дещо відставши в „Нової Генерації“².

Останніми роками Семенко замовк. Сходить від з кону, який любив так, як може любити людина з хоробливим бажанням бути над міру оригінальною.

Володимир Сосюра. В першу чергу лірик. Головною ознакою його поезії є музичність. Цікавий своєрідністю інтерпретацій, оригінальними метафорами, свіжою лексикою. Почавши писати за часів військового комунізму, захоплюється образами громадянської війни. Цій темі, крім менших поезій, присвячено й поему „Червона ліма“, що понині вважається за кращий твір совітської поезії часів військового комунізму. Пережив типону творчу кризу із зниженням кількісної продукції. Ціла пізня творів Сосюри з доби тієї кризи кваліфікується сов. критикою, як занепадницька творчість. Під занепадництвом розуміється резигнація, упадок енергії поетичного духу в боротьбі з невідрядною дієсністю. А поет бореться з патіском тієї дієсності, стараючись зберегти рівновагу духа. В розпечатливих тонах виривається в цього снага затримати віру в правдивість вибраного шляху, в реальність поставлених мет:

..Чи може це стати сил,
І тоне мета вдаліні,
І в калю багато могил?
Я знаю, я вірю, я ві!
Ми путь пробиваєм ясну,
Не внаші знамена, не згасли огні.
Чого ж це так сумно мені?"

Інші поезії, в яких Сосюра проявляє себе, як поет народу, що перейшов стадію національного відродження, відносяться критикою до шкільних націоналістичних творів. Типовим з таких є поема „Ма-

¹ А. Хвилья: „За Марко-Лев. Критику“ 1933 ч. 3.

² М. Доленго: „Нотатки про пану бірку“, „Критика“, 1928, ч. 4.

зепа", в якій гетьман інтерпретується, як постати, що задля здійснення української ідеї винирає шлях валенродизму:

.....прийшов він вчітись до панів.
надів цю машкару нужденіу".

У машкарі зводника Дон-Жуана Мазепа цлекає думку про той час, коли, все облічивши, можна буде повстати за Україну, яку він любить до нестягами й ніколи від неї не відречеться:

..Як од Христа Петро, від тебе
Не відречусь ніколи я".

Така творчість викликає настуц з боку сов. критики, і Сосюра, не зпаходячи сиц для наглої ломки, зменшує свою творчість кількісно, а потім його ім'я і зовсім зникає з сторінок часописів. Крізя тягнеться аж до 1935 року, коли Сосюра починає знову інтенсивно працювати, вже в іншому дусі. Оглядаючись на своє минуле, поет зважає на свої ..помилки", і на поетичній нараді 1936 року виступає із закликом до зацікавлення новими героями, творцями соціалістичної дійсності. Сам поет пише про свою другу молодість, радість соціалістичної праці, гордість бути поетом цього часу. Працюючи багато над перекладами Пушкіна й Лермонтова, підготовляє велику поему про сучасність, що має бути присвячена 20 річниці жовтня. Документами переродження Сосюри є твори „Червона армія", „Пісня про Якіра" та поема ..Відновідь".

Відгукується поет у числі багатьох також на смерть М. Горького. маніфестуючи свій жаль у вірші ..Буревіспик". Називає письменника ..гігантом нашої землі", який, хоч його взяла смерть, а проте ..вічно з пами". Ноборюючи пессимізм, поет набирає настроїв молодості, типового ..молодіння", що про нього співають і старші сов. поети:

..Я знов хочу юність повернути,
щоб молодіть з епохою мосю".

Як усі, їй Сосюра осіпіве вождя. Прикладом цього роду є вірш: „Ти нас ведеш", де зустрічаються такі характерні рядки:

..Ти нас ведеш, як він колись давно,
Ім'ям кому скоривши час і дзлі.
Коли серце мільйони злить в одно —
Твое це серце буде, рідний Сталін".

З боку художнього (осташні) поезій Сосюри цілком відповідають вимогам. Вони, як і давніші музичні, образи його свіжі, мова чиста.

Одна із старших — **Михайло Доленго**. Поет і критик. У котрій з обох галузей літератури він сильніший, питання, що не раз зачиплювалось у критиці. До певного висловку в напрямі розширення цього питання дійшов представник формальної критики Ф. Якубовський, розв'язуючи спір на користь Доленга — критика.³

³ „Життя І Рев.", 1928. III. Рецензія на зб. „Узмінь".

Однак поетична творчість Доленга все притягала до себе увагу солідної критики. Кількох їй пагромаджується великий матеріал, що вšeбічно освітлюючи творчу постать поета, збігається в основному — оцінці її остаточному висновку. А самій поезії Доленга властиві інтелігентність, інтелектуальність і до певної міри сухість. З таких властивостей творчості Доленга вилічуває логічно висновок, що його поезія не є для широких мас. Якубовський в уже згаданій рецензії пише, що Доленго має вибораного читача. На тій основі ще року 1928-го Доленго вважався поетом для радянської інтелігенції⁴.

З бігом часу вимоги до поета поширюються, чим зменшується воля його творчості. В поезії Доленга викриваються елементи, не-придатні до совітської інтелігенції, а саме: пессімізм, індивідуалізм і іронія, що не має виразного класового спрямовання⁵. Згадані елементи в творчості Доленга приводять до кризи. Після періоду інтенсивної праці, що виявилася в шести збірках за роки 1928—1929, в його творчості наступає перерва, що тягнеться аж до 1935 року. Таким чином з цього року починається новий період його творчості.

Обвинувачення в пессімізмі і індивідуалізмі в першому періоді викликає сформулювання поетом відчувань інтелігенції, що, притівтавши революцію хоч і „блідніми устами“, проте з повним серцем сподіваєш спинилась перед хаосом:

..Старе залишилося позаду.
Нового не знайти піде”.

Руйна, що повстала після весни революції, коли людина опинилася між остороннім минулим і неясним майбутнім, на розлуці, — самотна.

..Я сам па червоній межі
між пітчу, що вмерза,
І днем, що не жив”.

Старе згинуло, але нового ще нема, воло тільки в зародку. Це: „Незграбні соромливі кволі життя майбутнього бруньки“, що, „в свої сховали всі квітки“. Свідомість величі переживаної епохи й розpac при спостеріганні її деталів, людини, що сама по собі не може відбити цієї величі:

..Великі дні, дрібненькі люди.
Вас поклик волі не розбудить.
І зникнуть десь у сірій мілі
Великі дні”.....

Гірка іронія над трагізмом зайвості в сьогоднішнім дні звучить у словах: „Всі наші ролі — в п'ятій дії“. А тепер „бозмовний хор мерців і я — поет розстріляної мрії“. Такі мотиви звучать у збірках: „Руда земля“, „Блакитна жалоба“. В Litterae хоч і домінують ін-

⁴ „Пролетарська Правда“, 1928, ч. 114.

⁵ Г. Майфет. „Жпт. Й Рев.“, 1930. У.

тимпо-психологічні імпресії, проте вже помітне старання наблизитися до неприкрашеної дійсності. Тут зустрічаються вже мотиви індустрії, робітниці, теми громадянської війни. Тут старання змінити питому поетові абстрактну трактовку тем на конкретну приводить його аж до прозаїзмів: „побут, воїні фронту і бандьору. Незабутнього щастя доба“. Переход від об'єктивної лірики та поетизування революції до соціальних мотивів відноситься на рік 1927-й у зв'язку з виданням збірки „Вибрані поезії“, що й було відзначено редакційною колегією ВСПП-у. Однак дехто з критиків знаходить, що творцем пролетарської літератури Доленго ще не став. Щоб стати ним, Доленго в наступній збірці „Узмінь“ (1928), книжці політичного змісту, подає віршом безпосередньо агітаційні функції. Оптимістичне наставлення звучить у словах: „Радість понад нами росте!“. Ще далі йде Доленго у збірці „Зросло на камені“ (1929). Це продукція тенденційна. Виконання загаданих тем. В суті переклад політичних гасел па поетичну мову. Отже експериментальна праця. Однак при всій добрій волі пристосуватися до потреб дня Доленгові не щастить здобути цілковиту класову певність. Він не уникає звичайно порядку життя українського письменника. Доходить до творчої кризи. В його творчості настає перерва, яка навбач іде па розрахунки з мирулим, тим, про яке він нині каже: „мишулє каламутє одеріваво без вороття“. Тендер поет настроює свою ліру па бандьорі. молодечі тони. Молодіж, подібно як Рильський, запевнюючи чи інших, чи може самого себе, що: „ти маєш право молодіти з життям разом“. Тематичне коло поета поширюється новими мотивами — соціалістичного міста, соціалістичного свята. „Тема“ відгук на проблему вирощування багатолітньої пшеници та подібного.

Однак, коли порівнювати творчість Доленга першого періоду з сьогоднішньою, то треба сконстатувати, що різкого злому, як то є в інших, вона не зазнала. Це скоріше плавкий переход з усуненням деяких елементів, що не споторив поетичного обличчя цього поета. В суті Доленго лишився тим, чиє був, і оцінка творчості першого періоду без значних змін може бути застосована й до останньої поетичної продукції. Зайніціювавши давніш новий стилістичний напрямок в українській ліриці, Доленго йде ним досі, лишаючись стилістично оригінальним. І досі його поезіям властива словесність і сучасність з тою різницею, що мотиви сучасності, які колись відігравали тільки ролю орнаментальну, сьогодні беруться подекуди за основні.

В матеріалі, що поет зачитав на своєму вечері в грудні 1935 року, є багато прекрасних віршів: „Ластівка“, „Жолудь“ тощо. Мотиви сучасності, як основні, є в поезіях „Харків“ з радісним окликом: „..е Харків соціалістичне місто!“, „На святі“, „Пралори і гасла наших років кличуть нас у гору і вперед“. Або „Тема“, поезія про „роман пшениці ніжної з перієм“, па перешкоді якому стойть „бюрократизм або посуха“. Але шлях „по зірках червоних не спилиться на кручах“. Перешкоди будуть переможені.

Цикль поезій, присвячених півночі: „Мандрівка 1837-го року“, „На півночі“ і інші вказують на розрив із минулим і признання сили і справжності майбутнього. Перед майбутнім ..складав крила чорне вчора“, а час відступає в розсунені, як соц. простори.

Накінці можна сказати, що поезіям Долеїга й досі властиві інтелігентність і інтелектуальності, як то було й колись. І досі він є поет не масовий, а тільки вибраного читача.

Прага.

Олександра Ч е р и о в а.

ПУШКИН І УКРАЇНА.

1. Характеристика творчості Пушкіна.

Ночаток поетичної творчості Шушкіпа припадає саме на півстоліття після знесення останків козацьких прав України. Певні України з Росією за давні права самостійної державності об тому часі трохи були притихли. Усі дальній річиці й поминки, зв'язані з цародженням, появою окремих творів і смертю поета припадали кожний раз на очевидно й природно зростаючі стани напруження та насилення вікового українсько-російського спору. Нічого дивного, що в українській публіцистиці до часу світової війни було поінвіно небагато статей про поета. Значно більше можна назвати випадків зацікавлення творчістю Шушкіша в окремих перекладачів українців. Та все ж таки, коли зважити поширеність знання російської літератури на Наддніпрянщині, та доволі часте зацікавлення хочби тільки вибрами творами цього поета в Галичині, Буковині й на Закарпатті, то зрозуміємо, чому властиво майже немас перекладів на Подістрівї та небагато їх і на Подніпровї. Західні українці могли ще бути користуватися чужими перекладами — польськими, німецькими, мадярськими, румунськими... Зрештою, чистого поета мало читають, бо в нього звичайно немає специфічно притяжної фабули та яскравої ідеології.

Шляхом дрібничкового розгляду великої скупини питань: „Пушкін — в Україні, з України, про Україну, на українські теми; Пушкіна — друзі й противники українці, наслідувачі, перекладачі, дослідники, бібліографи...“ можна б створити чималу й дуже цінну серію причинок до українських пушкінієць. Однаке в 100-ліття поета може цікавіше для читача мати свого рода мережу думок і образів прийдешнього суцільного огляду й досліду штания: чим Пушкін може бути важливий для українців. Але що наше громадянство небагато знає про Пушкіна, автор трохи відхиляється від поставленої вузької теми, і трохи докладніше розповість про творчість самого Пушкіна.

**

Під кінець XVIII в. російська література ввійшла була в переломову стадію своєого розвитку, завернувшись від ложнокласизму на площину глибшого вникання в суть народності та обов'язку письменника супроти неї. Свідчили об цім — чиста народна мова

писань поетів і письменників доби Катерини ІІ-ої, вироблена форма віршу, і пародня тематика, черпана з буднів громадянських і пристолюддя. На місце придуманого абстрактного персонажу у творах стали появлятися живі люди, довкруги яких розгорталися образи її дій звичайного життя. Літературний твір переставав служити прославленню вибраних та сам ставав предметом уваги загальної, як вислів тих ідей, що видонювалися тут і там у живих одиниць і молодшого покоління з глибини збірної підсвідомості. На далекому обрії громадянської думки немов би знімався світанок ще неозначеного того нового, що мало стати основою прийдешнього кращого укладу суспільного життя.

Початок XIX в. ще виразніше зазначає цей перелім у російському письменстві через введення в поезію первістків перечуленості й фантастичності. Неокреслена туга, що дихала на чутливого читача з кожної сторінки сентиментального роману й страхітлива фантастика романтичної балади — викликали в кого глибокий біль сердечний, а в кого справжній дригіт ляку, та загальщо непереможну цікавість до нової книжки. Цей новий рід емоції під впливом літературного твору давав письменству нові ряди читачів — жіноцтво, що досі хіба мало цікавилося нудною високопарністю довжелезних напущених од, гімнів, трагедій... Російська література не мала тільки того, хто об'єднав би всіх письменників в одну добре зіграну оркестру для остаточного виконання великої симфонії.

Продовж 1814—15 починають доходити до столичного Парнасу вістки про хлопчака-ліцеїста, що зовсім пезлі вірші складає — у Царському Селі. Випадкові відниси та устні уривки цих віршів — то російських, то французьких — свідчать про легкість віршування та живу фантазію автора. Є в п'яного навіть свій власний погляд на дотеперішніх поетів: усіх він добре знає — французьких і руських — і сміло та зовсім вірно оцінює старих і нових (К сестре, к другу стихотворцу, к Батюшкову). Сам він залюблений товаришем з Венерою (Далія 1812, Лeda 1814), Вакхом (Шпуючие студенты) і Музами (Городок 1814), та співцями любови Анакреоном, Горацієм, Овідієм. Кожний вірш вражає читача й слухача простотою щирістю свіжої молодої душі, що сама п'яніє від любошів вольного без журного життя. та й читачеві цю п'янкість передає. Стихійний гін молодості до безмежної волі стає тим одиночним новим первістком, що ошоломлює читача, та старцеві поетові Державницу велить захоплено благословити юнака-поета. — На 16-тому році життя — серед плеяди давно знаних і добре заслужених письменників — стати відомим поетом — міг тільки справжній талант; а на 18-ому стати їм рівним товарищем, та після 20-ти об'єднати їх своєю особою в велику силу патріотичного життя міг хіба тільки великий поет.

**

Поет народився в Москві в літа египетської кампанії Наполеона, що заслонив був своєю волею та виповнив свою особою при-

родну прірву після великої революції. Виростав він у часі побідного змагання Наполеона зо всією Європою, та переживає уже свідомим юнаком побідний похід французів через усю Росію, Бородинський бій, полон і пожар Москви (1812), похід Олександра I аж до Парижа і ввесь міжнародний крутіж політичної реакції „священного союзу“ (1815). Зайомий і своїх значних учасників цих історичних років, поет має вже в ранній молодості виразне почування ваги того, що довкруги діється. Духова велич непримиреного ворога Росії покоряє сердеце юнака-патріота, й дає твір поета — „Наполеон на Эльбі“ (1815) — з виразними слідами співчуття для незавидної долі поконаного велетня. Після віденського конгресу проти реакції в Росії готовиться протест гуртка представників суспільної верхівки. До цього гурта тягне 18-літнього юнака, що покінчив Ліцеї з правом стати на пайвіщому щаблі, чиновничої ерадархії, як коллежський секретар.

Розкоші безжурших гулянок бурхливої молодості не заглушали в поетові глибокої любові до людини, що він її виявляє у гірких думах оди „В о л ь н о с т ь“ (1819). Ці глибоко продумані палкі вірші можна назвати віщунами музи всіх поетів суспільників, між ними й українця Шевченка, та поета „мести и печали“ великоруса Некрасова.

**

За ввесь той беспокій, що невгомонний шибайлолова-богеміст причиняв органам правительства, поета вислали із столиці на чорноморські степи для праці в канцелярії опікуна колоністів „новоросійського краю“. Київ, Катеринослав, Кавказ. Чорне море. Крим. Камінка, Кипинів. Тульчин. Одеса... ось місця побуту поета від травня 1820 до липня 1824 рр. Це роки блукаання поета. З глибокою раною в серці, серед пущад й розгулу — буйна творча праця. Із життєвої метушні поет черпає для своїх творів щораз то нові сюжети. Пізнане в скарбниці світової літератури та схоплене з уст народу — поет сплавлює у власному вимислі в зовсім окреме, питоме тільки йому самому. Кожий сюжет опрацьовує він з того місця, на якому для його — поета він найбільше цікавий...

Року 1820-го виходить його поема, складена ще в Ліцеї: „Руслан и Людмила“. Сюжет цій з давньої „руської“ бувальщини — на княжому дворі Володимира в Києві. Оповідання, гейблі пересказ билих і народних казок; форма — поема у 6-ти піснях з епілогом. Людмила своїми пригодами в садах Чорномора нагадує „Душеньку“ Богдановича (1778 р.). Рівноважників чудним пригодам Руслана можна шукати в геройів народних казок, що ходять за трилів'ять земель... аж до переможного кінця. Безжурний юмор та тут і там за прозорим серпанком комічного піканця — придають цій поемі багато молодечої свіжості.

Ця поема викликала справжнє захоплення, в одних природною ширістю й безпосередністю потоку 2500 віршів, а в других віру в те, що

..там руский дух... там Русью пахнет!"

Безжурне, комічне, пікантне лучить цю поему з безсмертною ..Енеїдою“ Котляревського (1798), про яку кожний читач у поході віків повторятиме перелицьований вираз:

..там український дух... життя там України!"

Ось як заплатив поет обов'язкову данину тому літературному напрямкові, що — шляхом удачної перерібки у формі комічного — подавав читачеві чи не найбільше цінний привід до глибокого продумання ества народності, щоб остаточно самому стати діяльним посієм і джерелом національної самосвідомості й гідності. Дії моторного козака Енея й витязя Руслана йдуть шляхом нелегких пригод, поки завершиться щасливим кінцем... Але вислід їх — уже не одна аналогія нещодібних подробиць, лише основа розвитку новітньої національної літератури: від Котляревського української, від Пушкина російської.

**

Шідь впливом побуту на Кавказі повстасє романтична поема „Кавказский пленник“ (полонянин — 1821). а віди Азовського й Чорного моря надихують поета одним із найкращих лірків.

На півдні живе поет гейон розгублено, гайнує час на гулянки, балі, карти, залишання, товариські конфлікти... А все ж таки в дійсності він займається тільки читанням і читанням, та скрізь, навіть у гостині, шукає одипоцтва для писання... віршів, віршів і віршів! Тут, на окраях іннішньої національної території України, повстають найкращі твори поета романтика, що хвилево захопився був Байроном. Але цей романтизм Пушкіна дуже оригінальний, коли дивиться на п'ого за становища психіки самого поета. Твори цього часу („Бахчисарайський фонтан“, „Браття разбойники“, „Чорная шаль“, „Кінжал“, „Вещий Олег“, „Цыганы“) — це вповні реалістично заложені епо-лірики, з добре обрисованими образами ощовідання, без тіни фаталістичної тужливості, без зайвого філософізму, скрізь безпосередньо щирі й прості. Одиночним зв'язком з Байроном позістає в цих творах глибоке почуття волі, що в Пушкина звичайно в'яжеться з паказом суспільної справедливості.

**

Крім дрібних лірків, елегій, сатир, епіграм — пише поет за цей час чимало листів, що своєю документарністю в царині поетичної творчості мають чималу вагу навіть у світовій епістолографії. Закіпчує цей період бурління епічний жарт на тему — муж старий, жінка молода — „Гавриліяд“ . Уже в Петербурзі була за поетом слава „бездожника, вольнодумця“. У 17 літ хто шим не був! На півдні мав поет на цім ґрунті доходити до якогось юродства, коли прикидався циніком, шибайголовою, розпусником. Однаке водночас у Петербурзі він склав — відомі в релігійних збірниках — вірші ..Безверие“ (1817), а тут на півдні він боронив Байрона проти назви

, „безбожник”, пишучи: „поет може самовільно надівати на себе маску гріховності й чесності. Часто для якогось дивного переконання свого ума він може виставляти перед товпю найкращу сторінку своєї моральної есності — на поругання, а таки перед чершю може пускати блахмана своїми дивацтвами”. [Бартенев: „Пушкин в южной России”, 113]. Цей висказ слід приложить й до Пушкіна тим більше, що на основі розгляду віршів поета від 1824 р. з Одеси й Михайлівського ясним стає, що поет не творить задля безбожнії й хули.

**

На півні повстав і найважніший твір Пушкіна — „Евгений Онегін”, сусільно-психологічний роман із життя столичного й поміщицького середовища. Два перші розділи були складені в Кишиневі якраз у гармидері життя, коли поет дійсно не зізнав, куди його закине завтрашній день, та тратив молоді літа „в неволі й бідності“.

У часі найвищого пашняття творчої уваги для дальших розділів роману уявя поета вирізьблює з граніту життя дивно ніжну постать наївно-простої, а проте величної геройні роману — Татьяни, що живим в поезії, як чарівний символ завжди нової жіночості з її незабутими потенціями.

У творчій погоні за своюю Татьяною Пушкін вириває з мряко-чиння хаосу уявленого буття нові замисли, та впродовж 1825—36 рр. дає ряд високовартісних творів у всіх родах поезії. Поет по-давньому мріє про волю, оспівує волю у всіх її виявах (Андрей Шеньє 1825, Посланіе в Сибирь, Арион 1827, Історія села Горюхина 1830). З листування поета дізасмося про дивні й чудні способи цензури навіть самії Імператорської Величності. Перед цими опікунчими засобами тайної цензури стають за райський побут митарства зо столичними цензорами (Первое послание цензору 1822, Второе... 1824). Вміру того, як ми сьогодні знайомимося з документами тієї умової тупоти й сердечної тісноти, в якій довелося поетові бути й творити, ми тим глибше відчуваємо трагізм положення поета-пророка, свідомого своєго післанництва, що не був у змозі змінити життя на краще. Всю скорботу його читач переживає у віршах: „Пророк“ 1826, „Чернь“ 1828 р. і знаходить враз з ним замирення між світом переживаль і мрії поета та непривітливою дійсністю в передсмертному акорді стиха:

„Я памятник себе возвдиг нерукотворный“... (VIII, 1836).

Ось ланцюг творів поета з цього часу: 1825 Граф Нулин, еп.; драматична хроніка („Комедія“) „Борис Годунов“; „Сцени из Фауста“ 1826; „Арап Петра Великого“ пр. 1827; поема „Полтава“ 1828; „Домик в Коломне“ еп. 1830. „Повести Белкина“ пр., „Скупой рыцарь“ др.; „Моцарт и Сальери“, „Камений гость“; „История села Горюхина“ пр.; зразок конденсації повісті про 1812 р. „Рославлев“ 1831, що в Загоскина вийшла тодішньо невдалим романом; „Русалка“ др. 1832, „Дубровский“ пр. 1832—3; „Медный всадник“ еп., „Анджело“ еп. 1833; „Пиковая дама“ пр. 1833—4; „Египетские ночи“, „История пучачевского бунта“, „Кирджали“ пр. 1834; „Сцены из рыцарских времен“ др. 1835; „Капитанская дочка“ — історичний роман з доби Пугачевщина (1833—6)...

У всіх творах, крім глибокої любові для виразно національної

тематики (Бор. Год., Ар. П. В., Поль., Дом., Пов. Бел., Ист. Гор., Ресл., Рус., Дубр., Мед. всад., Пик. д., Кап. доч) не має ані сліду хочби дрібного вивищення або ідеалізації самого великоруського народу коштом пониження іншого народу. Поет позістає спокійним оповідачем у пливкій, як та могутня хвиля Волги, та музикально гнучкій і дзвінкій мові, що раз за разом виносить перед очі читача добре зарисовані й міцно скомпоновані образи життя. А в цих образах у кількох рисах є все: і пейзаж, і тло, і стан душевний, і переживання та почувавпя персонажів, що безупинно діють і захоплюють читача особливим напруженням, як тла так і самої дії та її висліду. Пушкин скрізь є перш за все мистець-поет недосяжно високої міри. Ця стихійна мистецькість поета є основа його класичної величини, с джерело зростаючої ваги його творів у нації та в світі, є природній вияв всеслов'єських почувань самого Пушкіна не тільки серед великорусів і в Росії, але й у світовій літературі. Пушкин розпланував, заложив і оформив величчу будівлю нової російської поезії та через своїх винувів-наслідників національне письменство направив на високорівні світової літератури. Пушкинів стиль — це справжній щервень, що красою ідеального кришталу простоти й природної безпосередності очаровує читача й порибає його в світ нового, незвіспого йому досі ритму життя. У творах поета немає ані банального, ані манерного, ані фальшивого, ані шаблонного, хоч поет зображав звичайні подобиці сірих буднів. Поет у всьому ядерний, зв'язкий, ясний. простий, живий і життєрадісний. Ця первісно-природна простота стилю можливо що випливає в поета з природної безжурності й чинить його романтиком оптимізму. І дим власно поет запалює в читача віру в красу життя здорової міцної людини. А від такої людини один тільки крок до трагізму надчоловіка-демона.

Львів.

Іларіон Свєнціцкий.

БЕЗ ВИМОГ І БЕЗ ПРИПИСІВ.

3 психології поетичної творчості.

Історія народів і держав учиє, що народи ці чи держави зростали в силу й розвивалися тільки тоді, коли вміли ставити собі вимоги й шанувати приписи. Тому свідомо чи навіть несвідомо піддавалися воїни цим вимогам і приписам, як великий життєздатній і конструктивний силі.

Коли ж до організму народів і держав діставалось отруйне гасло: „без вимог і без приписів“, роз’їдало зборну душу й доводило до руйни.

Гасло те, немов зараза, просякає всій клітини народного життя, а в штуді приймає привабливу форму: „штука для штуки“. Вигадують його люди „вигідні“, зледашілі, такі, що їм бракує виразної цілі, що ніде не йдуть, нічого не будують.

Коли зчавлений дух бажав коли якої краси, то тільки „непідлеглої жодним приписам“, такої, що не змінює зовнішнього порядку, не нарушує внутрішнього спокою, що не будять розуму й не триво-

жити уяви. У нас уже здавна ведеться бій між здоровими й зачлененими духами. Цей бій веде м. і. „Вістник“.

Тож, маючи на увазі засадничі погляди, здивується читач згаданого журналу, прочитавши в ньому статтю п. І. Коровицького п. н.: „З психохології поетичних образів“.¹ І. Коровицький — це не візванувець твердого світогляду. Його стаття просякаюта думками тих теоретиків, що до літератури не ставлять „жодних вимог“.² Автор згаданої статті сприймає мистецькі твори без уяви й без ума. Поети, мовляв, без ума й без уяви пишуть, а він без ума й без уяви сприймає...

Чи дійсно можна так помітувати умом та уявою? Чи вистачить мати в собі якусь близьче неокреслену стихію й „пульсуєчу кров“, щоб бути цілим чоловіком? І одне й друге мають теж звірята. але кожен признає, що вонці таки не люди. а вже ніяк не можуть бути сприймачами мистецьких творів. Бож думаючи консеквентно, належало б сказати, що найкраще сприймають мистецькі твори люди безумні й без уяви.

Чи дійсно в творчому процесі мистця не бере участі ця сила душі, що її називаємо умом? Послухаймо голосу самих мистців:

....І слово розумом святим
І оживи, і просвіти”...

просив у Божої Матері Тарас Шевченко.

.....Так увесь свій мозок, і перві, і серце
Ти в свою пісню, співаче, вкладай”...

радив співакові Іван Франко.

На іншому місці цей сам поет підвозначно підкреслює, що в кожну свою пісню вкладає частину свого мізку:

.....Кожна пісня моя
Віку мого день.
Протерів її я.
Не зложив лишень.

.....Кожна стрічка її
Мізку моє чаєть.
Думи — перві мої.
Звуки — серця страсть”...

Отже поети не гордять умом при своїй поетичній творчості. А тому, що „чиність поетичної творчости її поетичного сприймання в своїх підставах однакова“, сприймаючи поетичні твори, ми також ніяк не можемо легковажити розуму. Процес поетичного творення й поетичного сприймання є трохи складніший. ніж де декому здається на першій погляд. Ось як про ці справи пише R. Ingarden³:

...„Ażeby móc z dziełem estetycznie obcować i poznać je jako przedmiot estetyczny swoistego rodzaju, trzeba najpierw przez aktywnego czytanie stworzyć odpowiednią jego konkretyzację... Musimy być z autorem współodkrywcami“...

У кожному літературному творі є багато недоказаних думок, темних місць, натяків. З усім цим читач мусить собі порадити, коли

¹ Вістник 1936. IV. 4;

² д-р Михайло Рудницький.

³ Pamiętnik literacki, 1936. ст. 179—180.

хоче створити конкретизацію літературного твору й сприйняти його, як певну естетичну цілість. Конкретизація твору ніколи не буде ідентична з самим мистецьким твором; вона буде різна. Залежне це від розуму, від уяви та інших психічних даних читача. Читач разом із творцем мусить немало натрудитися й немало виявляти активності, щоб здобути якусь тайну мистецького світу. Поет — це творець, відкривач нових світів і нових можливостей; сприймач літературного твору — це співтворець і співвідкривач.

Мистецького твору не потребуємо розуміти, а вже зовсім зайве його аналізувати, розуміє далі автор статті. Твердження це досить рисковне й гідне погляду п. Михайла Рудницького, для якого вистачає „прочитати твір, положити на полицю й більше про нього не думати, аші до нього не повернати“.

Чи можна бачити, не оглядавши? Розуміти, не розумувавши? Чи дійсно при цапружені уваги мистецькі образи стають „неокреслені й незрозуміло-дикі“? А мені здається, що при нашій співпраці читке „срібло тиші“ стане ще читкіше.

Насувається мені тут один приклад, що свідчить за кощечну співіирацію розуму й уяви при сприйуванні поетичного образу. Це „оксамитна туга“, що про неї згадується в „Битві“ О. Коцялянської. Біля цього поетичного вислову читачі дуже часто проходять зовсім байдуже. Ім здається, що обидві ці слова аж надто якісні й читкі. А ми питаемо: чому ж такі холодні й байдужі? Та пристаньте но на хвилину, призадумайтесь, поглядьте оцей оксамит у своїй уяві, а туга стане тоді дійсно читка, дійсно зрозуміла й солодко-оксамитна. Без оції співіирації трудно говорити про сприймання й якусь естетичну насолоду. Бачимо, що навіть „оксамитну тугу“ треба відкрити. А в цьому відкриванні ціла насолода.

Яке щастя, що уява ..звичайно підмовляє кожному сприймачеві щось інше! Коли б не це ..щось інше“, світ напевно був би нудний, а мистецтво ще нудніше.

Коли поет творить, то творить не виключно для себе: він хоче втягнути її в своїй обріті. Діється це па основі закону про дифузію психічну. Закон цей каже, що душа любить експансію, любить наче розливатися по ..просторах“ і ними володіти. У поетів, що визначаються динамікою духового життя, цей закон виразний і сильний. Душа Шевченка ..розливается“ по цілій Україні, куди посилає свої думки:

.....В Україну ідти, діти.
В нашу Україну“...
.....Привітай же, моя неенько,
Моя Україно.
Моїх діток перозумінні.
Як свою дитину“.

Те саме явлює знає теж у І. Франка:

..Прийми ж сей спів, хоч тую повитий.
Та повний віри: хоч гіркий, та вільний“...

Інші поети не просять, але попросту дамагаються влади над душами. Закон дифузії психічної в них надзвичайно сильний, дух їх вічно шукає для себе просторів.

Все те аж надто ясно говорить про інтенцію мистецького твору. Мистець хоче здобути світ, хоче полонити людські душі й запрятти їх до ривану своєї творчості. Коли Самйленків орел злетів над хмарі, то гукнув відтіля:

„Гей, хто ще зо яною? До сонця полинем!“...

Поети в своїх творах сміються, плачуть, моляться, проклинають... та всі ті афекти, на думку п. І. Коровицького — „наслідки без причин, бо пад якимнебудь наслідком застосовляюся, то одночасно дошукуються його причин“.

Представмо собі таку ситуацію: Входимо до кімнати й застаемо там двох поважливих мужчин. Один із них до шестями заноситься сміхом, а другий до нестями заноситься плачем. Котрий із них мудріший? До котрого з них можемо почувати більшу симпатію? Щоб на те питання відповісти, думаю, треба поспитати про причину обидвох афектів. Коли ж ані від згаданих мужчин не дізнаємося про причину, ані самі її не зможемо відкрити, коли сміх і плач будуть безпричинові, безпідставні, тоді обидвох мужчин назовемо одпаковими... цирковими блазнями. І будемо мати рацію, бо кожний поетичний образ, як кожний афект, має свою причину. Ненависть без причини чи любов без причини — це одинакові вісенітниці. Як можда співати пісню ненависті без ненависті, питав колись Гете. Тим хотів сказати, що кожне правдиве й глибоке чуття мусить мати свою оправдану причину. Психологи наших часів дошукуються оправданих причин навіть у несвідомих поступках,⁴ якже можна говорити про свідомий твір поета, як про ряд афектів без причини?

У згаданій статті автор пише: „Казковість, наївність — запорука правдивої поезії, правдивих поетичних образів“. Розумію, коли говориться про силу міту чи силу легенд, та ніяк не можу повірити в такі великі можливості й таке світле будуче ..наївної казки“. Не хочу тим сказати, що пинішні люди не потраплять слухати жодної казки. О, ці! Наша епоха тим замітна, що любить слухати казку ще більше, ніж попередня. Та тільки майстри казок мусять бути зовсім інакші від тих, що їх собі представляє п. Коровицький. Коли напр. Леся Українка розказує нам казку — то це буде казка про ..Велета“, то знову казка про мітичного ..Прометея“, або біблійного ..Самсона“. Ціла ..Лісова пісня“ Лесина — це ж одна казка. Але яка нова, яка велична казка! З великим захватом слухає її молоде покоління. Перестало б слухати, коли б відкрило в ній наївність.

Що наївне — те негідне уваги. Наївних казок слухають тільки наївні діти.

Кілька слів про поетичне й наукове думання.

⁴ Dr. E. Markinówna: Psychologja indywidualna Adlera.

„Коли нема великої літератури — нема великого критика” — говорить один із замітніших теоретиків літератури.⁵ Іншими словами: велика література зроджує великого критика або: поезія будить думку. Тому немає жодної помилки, коли хтось думає, що „поетичне думання — предтеча наукового”, хоч при цьому мусимо завжди пам'ятати про істотну різницю поміж цими обидвома родами думки. Часто буває, що думка поетична випереджує думку наукову. Маємо чимало доказів на те, що поезія не тільки будить думку, але часто буває предтечою великого реального почину.

І тута ця даремно не ходить, бо:

.....Ходить туга по голій горі,
Мов туман по пустині;
Сіє думи й бажання свої
По широкій країні”...
..Ще менш, і прокинуться всі
З оставшися тупого...
Задування і пустив пісок
На болото замисять”...

Ось приклад на те, що поетичне думання — туга може бути предтечою думки, а думка предтечою чину. Ця сама туга (поетичне думання) може бути спонукою до наукового пізнання. Не кожне пізнання „холодне”. А вже хіба шіколи не є холодним пізнанням, повстало з тури. Оде пізнання, що каже своїм відкривцям цілими кілометрами запускатися в незнану, ворожу стратосферу чи ще більше незнаній ворожі глибини океану, нераз на те тільки, щоб уже ніколи звідсіля цілім не вернутись... Як часто оде наукове пізнання вимагає безумної відваги й безумної посвяти. Чи може тут бути мова про прозу або холод? Ні, правдиве пізнання, як і правдива поезія, потребує фанатиків-загорільців. Є „сновиди” краси, але й „сновиди” правдивого пізнання. Як одним так і другим людськість завдачує надзвичайно багато.

Було б утопією вкладати дефініцію краси на всі роди й на всі часи. Така дефініція вбила б красу. Найбільш, мабуть, залежить поняття краси від характеру чоловіка й від цілі, що її бажає осiąгнути. Де нема характеру, де нема цілі, там поняття краси мусить бути дуже хитке й байдуже.

Та все таки можна говорити про красу, про її дефініцію бодай зо становища сучасності й найближчого будучого. Зробив це п. І. Ковровицький у своїй статті досить „оригінально”. Словиди з його косямусу приймають красу „непідлеглу жодним приписам, таку, що її прагне зчавленій дух”.

Володимир Решетуха.

⁴ Oskar Wilde: Діялоги про штуку.

Читачу! Не доводь свого єдиного наукового громадського журналу „Наша Культура“ до зменшення або й закриття, й зараз таки заплати свій борг!

ОСТАП НІЖАНКІВСЬКИЙ У МОТХ СПОГАДАХ.

IV.

Концерт Остапового хору в Рогатині.

Є в мене під рукою мій записник із перед 50 літ, а в ньому на першому лісці читаю: „Дня 19. IX. ціччю Іздив я cum sociis, щоб дати вечерок у Рогатині. Іздили: Остап і Петро Ніжанківські. (Евген) Хоміцький, Іван і Юліян Бачинські, Осип Партицький, Матківський, Юліяп Гумецький, Сидір Білинський, Антін Стрільбіцький і питомець дух. семинарії Іванців. Вечерок випав знаменшто. Ми співали: „Гулялп“ (двічі), сольо Іванців, „До чафки“ (хор), „Не забуду“ (І широку долину) композитор Ніжанківський і я, хор „По морю“ (двічі). Місцеві аматори відіграли прегарно „Тато па заручишах“ і „Він не заздрієши“. .

...Гостив час старецький ветеран-патріот із 1848 р. о. Іполит Дзерович. На мою промову і тост у його честь, відповів старецький патріот, що з дороги праці для народу, що її обрав собі в молодості, ніколи не відле.

„По концерті ми цілу цік танцювали, дя 29-го були в Підгороді в старенського о. Стрільбіцького. З дні 21 на 22-го їхали вночі до Львова. Відвідали ми доми о. Чировського, з присілка Бабинець (кревного наших товаришів Бачицьких), доми п. Полянських, д-ра Кривича. Я був у моєї тітки Трусевичевої. З Бережан приїхав д-р Савчак і гімназійні учії“.

Я павів пам'ясне мою записку з перед 50-ти літ. бо вона по-
дає пам'ята імена перших членів хору Остапа Й програму вечерніць разом
із аматорськими виставами. А крім цього вона свідчить, як щиро ви-
тало громадянство нас, молодих учнів гімназії, що приїхали до цього
з піснею. Завважу, що баритон Петро Берест, що мав співати зо мною
дуєта, прійшов на залізничний двірець у Львові саме тоді, як потяг
від'їздив з перону. Мусів його заступити в дуеті Остап, а в соловому
співі твору „Гуляя“ виручив його Антін Стрільбецький. Не міг взяти
участи в нашому хорі феноменальний тенор Богдан Курпяк, бо, як
підтомець Ставропігійської бурси, мусів співати дия 20. IX. на хорах
в часі богослужіння.

Зате прилучилися до Остапового хору деякі місцеві співаки й члнн-бережанці, так що хор зміг до числа 20 осіб.

В аматорській виставі взяли участь: абсолвент богослов Михаїл Левицький (1860 — 7. V. 1902 р.) і його дружина Савіна із Стрільбицьких (1863 — 10. VII. 1904 р.) та її два брати Іван і Северин Стрільбицькі, пит. духовної семінарії, сини пароха з Підгородя. Грали вони свої ролі не як аматори, але як дійсні артисти.

Чим був цей концерт для Рогатини, про це писало „Діло“ (1885. ч. 103) в допису ч. н. „Перший вечорок музикально-вокальний в Рогатині“: „Знатніші Русини Рогатини сповнили красне діло. Дия 20. л. вересня уладили воши вокально-музикальний вечорок, сполу-

чений з аматорським представленням і з танцями. В Рогатині є знач-
ніше число інтелігентних Русинів і всякі верстви та звання мають
бодай одного репрезентанта. Маємо окрім пароха репрезентантів своїх
у старості, суді, між лікарями, учителями. Деякотрі з них є люди щи-
рої волі та пожертування, а може навіть і відваги, коли вже і з тим
в пізніших часах числитися мусимо. А коли є деякі хиби — то хіба
лиш — пожалься Боже! — значний ще часті нашої інтелігенції вла-
стиві, як напр. педостача організації, інеруський дома розговір і т. п.
Та про те ми лиш мимоходом згадали, бо маємо говорити про ве-
черок“.

„Ми слухали, дивилися, та очам не вірили, ми ще досі не стя-
милися по гарнім вечерку рогатинськім, чогось подібного ми — ка-
жемо щиро і вітвerto — школи не надіялись, тим більше, що як ми
зачували вечерковий комітет мав прикмети „лізного Івана“. Програма
вечерка була дуже багата і відповідна, а ще краще викінчена. Роз-
почав хор львівської молоді та других любителів співу відстіван-
ням нового кусника „Гуляш“ композиції О. Ніжанковського. Співаки
під управою самого композитора так заімпонували своїми голосами,
що на жадання публіки, мусіли той кусник повторити. Потому відо-
грали аматори велима удачно міщенську пригоду Григорія Григоріє-
вича (Цеглинського, 9. III. 1853 — 9. X. 1912 р.) „Тато на зару-
чинах“. Як пані, так і панове аматори грали з правдивим чуттям
і вив'язалися із свого нелегкого завдання якнайліпше, а все ж особ-
ливо мусимо піднести артистичне віддання добродушної селянки. Олени.
Відтак ішли па перемішу соля, віденівачі нашим тенористом п. Ів.
Іванцевим (ур. 1863 — 2. II. 1893 у Старому Санчі), дует, хори,
а потім ще одна комедійка в 1. акті: „Віл пе заздрісний“ з ні-
мецького Ал. Ельтца в переводі д-ра Вод. Лучаковського“ (19. III.
1838 — 2. IV. 1903 р.).

„Комітет так уложеню програмою зробив гостям велику не-
сподіванку. Співи хоральні і соля поривали до руху-життя дрімаючі
серця підрогатинських Русинів, а любителі драматичної штуки ви-
проводили всіх в задуму. Тому і не диво, що по вичерпанні програми по-
важним гостям жаль було так скоро уступати місце охочій молоді до
забави. Та дарма! По першій часті вечерка сідували друга — і вона
протяглась уже довше, бо аж до блого дня. Вечерок приніс 200 зр.
доходу брутто, чистий дохід призначений на бурсу в Бережанах“.

„Досить простора сала касина мійського була битком запов-
нена, а то майже виключно Русинами; жінщин було дуже багато.
Були також заступники селян та міщен обойного пола. Імпонуючий був
вид, коли хто глянув із сцени на салю“.

..Коли Рогатин описанним вечерком зробив так величний поч-
ток, то є надія, що тепер такі вечерки підуть частіше. І Русь в на-
ших сторонах скріпиться духом і паша місцем підругам з годом-перегодом
скоростяться язики при критикуванні пішої, як сонце ясної справи“.

Вечерници з Остаповим хором у Рогатині дали в дійсності по-
чили до організації. Небавом основано „Народну Торговлю“, а в рік

пізніше міг уже дописець із Рогатина І. П(артицький) в „Ділі“ (1886. ч. 90) писати про відродження Рогатинщини і про намір заснувати „Народне Касино“. Хор учнів акад. гімназії під проводом Остапа сповінив громадську службу, розбуджуючи громадянство Рогатинщини до національної роботи.

В Рогатині був хор Остапа гостем пароха о. Іполита Дзеровича, рідного діда по матері пашого товариша Остапа Партицького. Ра-піше був о. Дзерович (ур. 1815 — 19. XII 1904 р.) сеймовим послом в р. 1860—66, і шкільним повітовим інспектором. Був це чоловік освічений. У дописах до „Діла“ накликував він до основування бурс, а як приятель молоді, удержував власними грішми в школах хлощів та дівчат, а поміж ними вивів він у люди д-ра Мих. Зобкова, пізн. президента суду в Сараєві. На о. Дзеровича виконано в р. 1889 атентата, коли він уночі вертався бричкою додому. Його бито колами й вкинено до потока. Очевидно, комусь заваджав, бо жив задовго. („Діло“ 1904. ч. 275 і 285).

Через увесь час нашого побуту в Рогатині виявляв нам о. Дзерович багато серця й зичливості. Вистав він нас, як своїх рідних, не відступав нас у своїй хаті, і в часі концерту та аж опівночі, коли ми танцювали, пішов додому. Зате ми вивдячувалися йому піснею, а я нашвидку склав куплета на його честь і загреміла пісня „Погуляєм цю ніч“. Полюбив нас старий, а ми вивдячувалися пошаною для його особи й хати. Зрозуміла річ, що міг бути дохід із рогатинського концерту на бережанську бурсу, коли кошти дводневого побуту хору Остапа покрив о. Дзерович.

Для історії хору Остапа в роках 1885—7, завважу, що між його членами була незвичайна карність. Ніхто, під загрозою ексклюзії, не міг зробити нетакту, ніхто не смів зловживти алькоголю, а приклад давав нам сам Остап своєю ввічливістю супротив людей, своєю скромністю, здержаністю в питті та культурністю. Через те, де цей хор не появився, окружувано його якнайбільшою симпатією, або пошаною. А були між співаками теж гарні танцюристи, тож поява хору Остапа була всюди побажана. Молодь вносила життя. В часі перестанків між танцями співали пісні, а публіка слухала їх залюблкі. бо пісні були нові, а їх виведення стараше.

Мав цей перший виступ Остапового хору ще свою іншу історію. До Рогатина можна було тоді їхати заїздицею до Ходорова, а звідти возами. Потяг йшов поволі, бо чи не 4 годині, а осіклики донесала погода, возом треба ще було їхати яких дві годині, бо восени була дорога болотиста. Нещастя хотіло, що перед нашим від'їздом з Рогатина до Ходорова була злива з громовицю, і так попсуvalа дорогу, що ми їхали крої за кроком і опізпечилися до потягу. Одну ніч їхали ми до Рогатина, другу танцювали, а третю мусіли пересидіти па стації аж до рана. І тільки біля полуночі приїхали ми перетомнені до Львова й до школи не могли піти. Це звернуло увагу професорів. Вони догадалися, що співаки їздили па вечериці. Господар класу, Ол. Борковський накивав нам пальцем, оправдав години

і нам із цього приводу не спав волос із голови. Один тільки амбітний Антін Стрільбицький, віком від нас всіх старший, більш у школі не явився і вступив до „Дністра“, де закінчив життя як совісний начальник одного з відділів уbezпечення.

Виступ хору Остапа та аматорів вистави театральної в Рогатині був сіллю в оці русофіла. і один із них М. И. Т(инду)к післав до „Слова“ ось яку замітку: „И зъ Б е р е ж а нъ“. 8 (20) сентября отбылся въ Рогатинъ вечерокъ танцovalный съ аматорскимъ театральнымъ представлениемъ, въ которомъ выступили два господа „оконченныи“ уже женатыи и одинъ изъ 3-го года, всѣ маскованыи, что на публицѣ нашей непріятное сдѣлало впечатлѣніе. Слѣдовало бы выстерегатись того рода молодымъ людямъ такихъ выступленій“ („Слово“ 1885. ч. 100—1.). Донос цей пе мав піякихъ наслідківъ для питомцівъ.

V.

Репертуар Остапового хору. „Бібліотека музикальна“. Зв'язки з Україною.

Як тільки Остап вписався до сьомої класи акад. гімназії, почалися співи на широку скандю. Ми співали на пробах і па перервах між годинами. Остап приходив сливе щодня з власноручно розписаними голосами якогось твору.

Не треба забувати, що саме в р. 1885 вийшли в світ три збірки пісень:

Дмитра Андрейка: „Вінок з народних мелодій“, де згармонізував 13. нар. пісень. Одна із них: „Вже журавлі відлетіли, деж ся мої літа діди, літа мої молоден'кі, минулися солоденькі“ немов би виспівала його долю. Дмитро Андрейко, питомець IV року духовної семінарії, ур. 30. I. 1864 року, закінчив життя в дуже молодому віці, проживши 24 роки, дия 10. VI. 1888 року. Його „Вінок“ відспівували ми дуже часто.

Другою збіркою квартетів був „Кобзар“, виданий у половині липня 1885 р. заходом питомців львівської духовної семінарії за редакцією проф. Анатоля Вахняніна.

Третя збірка хоральних співів п. н. „Боян“ вийшла з поч. жовтня 1885 року в Липську за редакцією й заходом о. Віктора Матлюка, галицького композитора (ур. 1850 — 8. IV. 1912 р.).

Коли раніше можна було здобути пісні давніших композиторів із чималим трудом, то р. 1885 могли галицькі музичні кола користати з трьох збірників. „Кобзар“ містив у собі 36 квартетів. Хор Остапа співав із „Кобзаря“ отці пісні: Дмитра Андрейка: „Вже журавлі відлетіли“; Порфіра Бажанського (24. II. 1836 — умер у Львові 2. IV 1918 р.); „Стойте явір над водою“ (нар. пісня); Анатоля Вахняніна (8. IX. 1841 — 11. II. 1908 р.) народні пісні: Жаль (Чи це тая кирниченька), Калина (Чи я в лузі), „Ой нависли чорні хварі“, і дві оригінальні композиції: „Молоді сня“ (до слів Ом. Ів. Євницького) і „Хор Норманів“ („По морю, по морю“) до слів Кор-

нила Устияновича (1839 — 22. VII. 1903 р.); Мих. Вербицького (1815 — 6. I. 1870 р.): „Заспів” (Ой ви мої співаночки) до слів Володимира Шашкевича (7. IV. 1839 — 16. II. 1885 р.) і „Ще не вмерла Україна“ до слів Павла Чубинського (15. I. 1839 — 14. I. 1884 р.); Сидора Вороб'євича (5. V. 1836 — 19. IX. 1903 р.): „Там, де Татран круто в'ється“ (слова Богдана Залеського в перекладі ченця д-ра Володимира Іполити Терлецького (1803 — в січні 1889 в Одесі) і „Іван з Путилова“ (Якби мі була я зазуля); Івана Лаврівівського (1842 — ум. 1879 р. в Холмі): „Красна Зоре“ до слів Івана Гушалевича (4. XII. 1823 — 2. VI. 1903 р.) і „Чом, річелько домашня“ до слів Якова Головацького (17. XI. 1814 — 1 (13) V. 1888 р.); Миколи Лисенка (10. III. 1842 — 6. XI. 1912 р.) народні пісні: ..Дівча в сінях стояло“, ..Колиб мені. Господи“, ..На бережку, у ставка“, ..Ой любив та й кохав“, ..Ой не гаразд, Запорожці“, ..Стойть явір над водою“. З оригінальних творів співав хор Остапа дійсно велично Лисецковий: „Поклик до братів Слов'ян“ (чи довго ще кривді й насили глумитись“ до слів Михайла Старницького (2/XII 1840 — 23. IV. 1904 р.). Петра Любови ча (1826 — 10. XII. 1869 р.) ..Мир вам, братя“ до слів Івана Гушалевича; М. Рудковського: ..Щастя нам. Боже“ до слів Івана Гушалевича і з окрема „У час іншачей“ (до слів Богдана Залеського). Загально співав хор Остапа з ..Кобзаря“ 22 пісні. Інші ми переспівували, але воши ж пами не приймалися. З ..Бояна“ співав хор Остапа отці пісні: з творів Михайла Вербіцького: ..До зорі“ і ..Поклик“ (Гей по горі по високій); з музичних композицій С. Вороб'євича: ..Там, де Татран круто в'ється“, ..Іван з Путилова“ (обої були в ..Кобзарі“), ..Над Прутом“, ..Спні очі“, ..Вечір“ (Сонце ся сковало). При вищі (Чи ж друга, братя, ви німі) ..Задзвенімо разом братя“: З композиції Івана Лаврівського: Осінь (Сумно марно по долині) ..Корона, меч і ліра“ (до слів Богдана Дідицького (1. II. 1827 — 19. I. 1909 р.) і ..Заспівай мі соловію“; З творів Віктора Матюка співали ми в хорі Остапа: ..До руської пісні“, ..Чом так скрито?“, ..Не згасайте, ясні, зорі!“, ..Крилець, крилець“, ..Кому Бог в груди дав серце м'ягоньке“ до слів Маркіяна Шашкевича (6. XI. 1811 — 7. V. 1843 р.), а із 20 народніх пісень в гармонізації Матюка: ..Ой місяцю, місяченку“, ..Як піч мя покриє“, ..Де єсть руська отчина“, ..Ревуха“, ..Що я буду, бідний діяв?“, ..Ах, я нешасний“, ..Чи ж це тая керниченка?“, ..Ой піду я до млина, до млина“, ..Весеною пташки шебечуть“, ..Змаршів я“, ..Там на горі крута вежа“, ..Бодай ся когут згуздив“. Завважу, що до народніх пісень заражував Матюк деякі пісні, що народ їх не витворив, але воши приймалися між людом. З творів крилошанина Григорія Шашкевича (ур. 1809, умер 18. VIII. 1888) співав хор Остапа його ..Многая літа“.

Так отже з видань Андрейка: ..Вінок“ з ..Кобзаря“ і ..Бояна“ до кінця 1885 року співав хор Остапа яких шістдесят пісень. А співали ми ще чимало інших творів, як Вербіцького ..Завіщання“, ..Нім-

ся викотить утренне сонце", а Воробкевича: „Ой чого ти почорніло“ до слів Шевченка.

Певно, що коли ми ці пісні будемо рівняти з новішими, то репертуар хору Остапа був скромний. Та не в репертуарі вага, а в виконанні пісень. Остап вкладав у них свою душу, а через те хор співав їх з таким ніжним чуттям, у такому преїдзійному викошенні, що павіть серед забави мовка розмова, публіка тиснулася до хору та слухала пісні в німому захопленні. А по скінченні вітала диригента і його хор такими рясними оплесками, що хор мусів співати й співати. Росло серце в Остапа, у його співаків та в тих вічних і певних слухачів. Пісня поширювалася, а з нею росла також національца свідомість.

Хоча галицьке громадянство мало вже в руках три збірники пісень, то все ж таки запotreбування музичних творів було велике. Тому й серед Остапового хору виринула думка видавати поодинокі музичні твори. І вже з поч. жовтня 1885 р. вийшов перший випуск „Бібліотеки музикальної“, а в цьому пісня Остапа „Гуляли“ до слів Осипа Юрія Федъковича (27. VII. 1834 — 11. I. 1888 р.). В листопаді 1885 видано другий випуск із квартетом Апатоля Вахнянича „Наша життя“ до слів Івана Гушалевича. В третьому випуску явилися Мик. Лісенка: „Молитва“ до слів Олександра Кониського (6. (18) VIII. 1836 — 29. XI. 12. XII 1900 р.). Четвертий зшиток з новою композицією Остапа Ніжанковського „З окружків“ до слів Федъковича видано з поч. лютого 1886. р., а в тому ж таки році вийшли ще V. Петра Ніщинського (ур. 1832 — 17. III. 1896 р.) „Закувала та сива зазуля“, VI. Вербіцького дует „Не чужого ми бажаем“, VII. М. Лісенка: „Quodlibet VIII. An. Вахнянича: „Помаршіла наша доля“ IX. Мик. Кумаповського (1846—1924) „Дві в'язанки на цитру“ і X. Воробкевича дві хорові пісні: „У Петрівку“ і „Якбим знала“. Загальто вийшло в рр. 1885—6 десять випусків, а тим самим зростав репертуар пісень не тільки Остапового хору, але й інших музичних організацій в Галичині.

Душею видавництва „Бібліотеки музикальної“ був Остап. Він не тільки добирав композиції, але сам писав поти, а з початку теж слова, як довго це передаво їх до складу в друкарні. Він давав про артистичну обгортуку, він ходив до літографії спершу Косткевича, а після Ант. Іржиляка й допилювував, щоб видання було чепурне, щоб народня вишиваана мережка не замазувалася. Несрівняним адміністратором, певним, тотічним і солідним був член Остапового хору Осип Партицький, пізніший відомий дописець „Ліла“ і красний адвокат в Станиславові (ур. 1868 — 23. X. 1930 р.). Ціла поодиноких випусків була шевисока (10, 20, 25, або й 30 крейцарів). Перші випуски видано непрактично, бо без партитури, а тільки самі голоси, але й цій недостачі видавці скоро запобігли. Літографовано з початку 300 примірників, а після піднесене наклад до 500 примірників.

Твір Остапа „Гуляли“ розхоплено скоро, так що р. 1886-го видано другий наклад. А впадало в очі й це, що поруч із творами учня

гімназії Остапа йшли пісні його професора Апат. Вахнянина та інших старших композиторів.

За писання нот для літографії побирав Остап від Партицького невеличку платню кількох гульденів, що була вже й винагородою за його твори.

Пісні старших композиторів, оскільки вони не вийшли в „Кобзарі“, чи „Бояні“, вишукував Остап серед людей та добував їх чи то для хору, чи то для „Бібліотеки музикальної“.

Оскільки не помилуюся, Остап писав також за піснями до буковинського композитора Сидора Воробкевича „Молитву“ Лисенка (Боже великий, єдиний) дісталі видавці „Бібліотеки Музикальної“ від и. Євгенії Барвінської (20. XII. 1854 р. — 20. XII. 1913 р.), заслуженої диригентки жіночого хору в Тернополі. Пісню Ніщинського „Закувала та сива зозуля“ привіз був у серпні 1884 р. з Одеси Анатоль Вахнянин, що перебував на ліманах, лікуючи ісхіас, і особисто з Ніщинським познайомився. За творами Лисенка писав я та Осип Партицький до композитора, а він прислав нам своє *Quodlibet I i II*. Партицький писав теж до Ніщинського. Лисенко листувався зо мною довший час, доки я не побачив його в Києві в липні 1887 р. і не поїхав з ним на Шевченкову могилу в Каневі. Про мое й Партицького листування згадав Е. Квітка у статті „Фольклористична спадщина М. Лисенка“ (Збірник музею діячів науки та мистецтва; Київ 1930. стр. 33—4, і 41).

Ось якими шляхами нав'язувано звязки поміж Галичиною та Великою Україною і треба признати, що Лисенко відповідав негайно на кожного листа, а цим виявляв супроти мене, тоді 17-літнього хлопця, високу культурність, якою визначався ціле життя у відношенні до всіх, а зокрема до Галичан, починаючи від р. 1868 р., коли він їхав на музичні студії до Липська. Не даром називано Лисенка „музикуючим жительменом“.

Пісня Лисенка линула до Галичини, зміцняла звязки і тому легко можна зрозуміти, чому Галичина пошанувала з поч. грудня 1903 р. так велично композитора, уладжуючи йому триумфальні походи у Львові, Станиславові та в Чернівцях на Буковині. Великого мистця української музики вітали тоді в Галичині десятки тисяч селян „Соколів“ і „Січей“. Була це подяка за його пісню й за єднання з нами, якому остався вірний до кінця життя.

Львів.

Кирило Студніський.

Читачу! Не доводь свого єдиного наукового громадського журналу „Наша Культура“ до зменшення або й закриття, й зараз таки заплати свій борг!

Я. М. ШУЛЬГИН І ЙОГО НАУКОВА ПРАЦЯ.

Між численними учнями В. Б. Антоновича було немало більш або менш талановитих, що пізніше стали відомими, а то й прославилися в історичній науці. Та коли шукати між учнями В. Антоновича невдачника, життя якого склалося трагічно, — то насамперед треба згадати Якова Миколаєвича Шульгина, найбільш відомого своєю працею про Коліївщину. Він на кілька літ пережив свого університетського вчителя, помер 14 (27) листопада 1911-го р. Цього року сповіняється 25-ліття з дня його смерти, і де дає мені привід зупинити Вашу увагу тут на постаті цього українського діяча*.

Для свого реферату я використав як праці самого Я. М. Шульгина, так і літературу про нього. Головніша література складається з посмертних статей. З них більша В. Щербина: *Пам'яті Якова Шульгина* (з портретом) в „Записках Українського Наукового Товариства“ в Києві¹ — і менша М. Грушевського під тим самим заголовком в „Записках Наукового Товариства Шевченка“ у Львові². М. Грушевський використав для своєї статті й працю В. Щербіни в рукопису. Як В. Щербіна так і М. Грушевський виступали перед тим на засіданні Українського Наукового Товариства в Києві, присвяченому пам'яті Шульгина. М. Грушевський сказав на цьому засіданні вступне слово, а В. Щербіна, що був найближчий друг і товариш покійного, в своєму викладі подав оцінку наукової діяльності Я. М. Шульгина.

З інших посмертних заміток можна позвати ще дві, а саме: С. Ємов: „Євахельський юноша“ — *Пам'яті Якова Шульгина*³, і П. Г. Тро: *Пам'яті Якова Миколаєвича Шульгина* (1851—1911)⁴.

Через 20 літ після цього в паризькому „Трибуї“⁵ з'явилася стаття п. з. „Яків Шульгин“ за підписом Л. Погорельська⁶. Крім того цікаві згадки про Я. Шульгина зустрічаються ще в книжці його сина О. Я. Шульгина⁷, в мемуарах О. Г. Лотоцького⁸, та в статті В. К. Прокоповича⁹, а уваги про наукові праці Я. М. Шульгина подибуються подекуди в новіших дослідників Коліївщини.

*
**

Я. М. Шульгин народився 19. лютого ст. ст. 1851. р. в Києві. По батькові він походив із стародавнього українського роду. Як твердить В. Щербіна, фамілійне прізвище його батька було Шульга, і тільки дід, Яків Шульга, помосковив це прізвище, додавши до нього **іні**. Була це давина звичаям, поширенням в ті часи поміж українцями.

* Читано й обговорено в Українському Історично-Філологічному Товаристві в Празі 16 червня 1936. р.

¹ 1912. р., кн. X, ст. 5—13.

² 1912. р., т. 107, ст. 5—9.

³ „Рада“, Київ 1911., ч. 259.

⁴ „Світло“, Київ 1911., листопад, ст. 63—64.

⁵ 1931. ч. 49/50, ст. 8—11.

⁶ Alexandre Choulgu ne : L'Ukraine contre Moscou (1917). Паріж, 1935

⁷ Сторінки минулого. т. т. 1. 2.

⁸ „Трибуї“. Паріж 1931., ч. 49/50, ст. 4—7.

⁹ „Наша Культура“ 1937 р. кн. 4.

урядовцями. Сплатив її, правдоподібно в інтересах своєї службової кар'єри, і дід Яків Шульга. Але й ставши Шульгином, він не перейшов на російську мову, а говорив не інакше, як по-українському.

Так само українцями були предки Я. М. Шульгина й по матері. Його дід по матері був відомий український письменник 30—40 р. р. Е. П. Рудиковський.¹⁹

Батько Якова Миколаєвича, Микола Якович, служив у канцелярії київського генерал-губернатора. Батьків своїх Я. М. зазнав дуже мало — його батько помер від сухот, коли Яків Миколаєвич був ще дитиною, а незабаром померла й мати. Після їх смерті залишилося четверо дітей — Яків Миколаєвич і його три сестри: Надія, що рано померла, Олександра (замужем за В. Щербиною) і Віра (дружина В. Нагуменка). Сиротами заоцікувався дядько, брат покійного батька, проф. Виталій Якович Шульгин. Він виховав і Якова Миколаєвича.

Виталій Шульгин, магістер російської історії, професор Київського університету, інспектор інституту для шляхетних дівчин, більше відомий як засновник і перший редактор „Кіевлянина“. Народився він у Калузі, дитячі роки провів у Ніжині, гімназійну науку проходив у Києві; в Києві ж р. 1842. скінчив і університет. Був він популярний педагог і потім лектор в університеті. По силі впливу па слухачів Виталій Шульгин рівняли до видатного російського професора Грановського.²⁰

В. Шульгин був один із найвизначніших представників цього роду. Його наукова й громадська діяльність звязана з Україною, й тому представляє не малий інтерес і для українського дослідника.

Як науковий діяч. Виталій Шульгин був це тільки автор популярних середнешкільних підручників історії, що мали по кілька видань, а також і кількох наукових дослідів. Його магістерська дисертація була на тему: „О состояніи женщины въ Россіи до Петра Великаго“ („Унів. Піз.“ 1850). В 1860 р. вийшло його „Историческое обозрение учебныхъ заведений Юго-Западной Россіи съ конца XVIII в. до открытия университета въ Кіевѣ“. Потім, з доручення університету В. Я. Шульгин писав „Историю Университета св. Владимира за первыя 20 лѣть его существованія“, а в 1864. р. він видрукував свою працю „Юго-Западный Край въ послѣднее 25-лѣтие (1839—1863).“

¹⁹ Епистафій Петрович Рудиковський (1784—1851), поет і письменник, учився в Київській Духовній Академії і СПБ Медично-Хірургічній Академії, був військовий лікар; писав між іншим українські балади й казки (видрукував В. Щербина в „Кіїв. Стар.“ 1892, р. ч. 5—7 і окремо).

²⁰ Про В. Я. Шульгина с чимала література, а саме: в київських „Унів. Піз.“ за 1861 р. ч. 1 і за 1879. р. ч. 2, (некрологи й промови на могилі); в Отчеті Київського Університету за 1851. р.; біографічний нарис К. Градовського в публікації „Древняя и новая Россія“, чи. II за 1879. р.; В. С. Іконникова: Біографічний словник професорівъ и преподавателей Університета Св. Владимира (1834—1884), К. 1884, ст. 760—777.; Ф. Толя: Необходимые дополнения къ Настольному Словарю; Спогади Олесяка в „Історическомъ Вѣстникѣ“ за 1881. р. т. IV: „Кіевлянинъ“ подъ редакцією В. Я. Шульгина і деякі інші, особливо стаття Е. Ястребцова в Русск. Біограф. Словарі.

За час своєї служби в Університеті В. Я. Шульгин був секретарем Історично-Філологічного факультету, поклав основи історичного семінара; в 1858 р. його обрали екстраординарним професором, але для затвердження цього треба було, щоб він докторизувався. Обставини життя для В. Шульгина в цей час склалися так, що він не тільки що не докторизувався, але й мусів залишити Університет (1863). Згодом його ще раз кликали до професури в університеті, але він це пішов, хоч і не переставав науково працювати.

З червня 1864 р. В. Я. Шульгин почав видавати в Києві „Кiev-вляшин-а“ — „чисто-руський органь в Юго-Западномъ Краѣ“. Це запропонував йому київський генерал-губернатор, який прибіцяв і субсидію на перші роки в розмірі 6000 руб. В. Шульгин взявся за це, став на службу російського уряду для виконання певної державно-російської програми, вістря якої в ті часи в Україші було звернене головно проти поляків. Тільки пізніше, уже за часів Шіхти, що став спадкоємцем В. Шульгина в цьому виданні, „Кiev-вляшинъ“ зробили війовничим противукраїнським органом — україножерним і реакційним. Крім редакторства, В. Шульгин займав ще кілька громадських становищ: р. 1870-го він був обраний в члени Міської Управи, потім у члени київського відділу „Славянського Общества“, якого був і головою, в члена ради „Общества Взаимного Кредиту“ й т. інш. Помер він 25 грудня 1878 р., па 56. р. життя.

Перебування в домі дядька мало величезний вплив на молодого Якова Шульгина, що все життя зберіг почуття глибокої вдячності для свого виховника. — і це півзять не зважаючи на те, що пізніше відносини між ними й змінилися на гірше.

В домі свого дядька Яків Миколаєвич мав до розпорядимости велику бібліотеку, що складалася головно з історичних книжок. Дядько ж, відразу таки по смерті батьків, щоб розважити сиріт по тяжкій втраті, повіз їх закордон (до Німеччини). Ця перша подорож Якова закордон це могла залишитись без сліду на вражливого юнака.

В домі ж дядька Яків Миколаєвич міг прислухатись до розмов студентів і професорів, що бували в В. Я. Шульгина. З професорів приходили: П. Х. Бунге, А. І. Селін, А. І. Липниченко, Н. К. Рененкампф, а з студентів М. П. Драгомашів, якого В. Шульгин готував у своїй заступниці в університеті.

Середню освіту Яків Миколаєвич одержав у 2-їй Київській гімназії, до якої він вступив року 1862. В цій гімназії тоді панували ще пироговські традиції і Я. М. застав навіть декого з співробітників Пирогова. Прихильником Пирогова був і директор цієї гімназії І. Сліпушкіш. В цій гімназії починали свою педагогічну діяльність і такі діячі, як П. Житецький, М. Драгоманів, М. Владимириський-Буданов, А. Юркевич й інш.

Гімназіальцу науку в 2-їй гімназії Я. М. Шульгин скінчив р. 1869-го з золотою медаллю. По закінченні гімназії він збирався їхати на університетські студії до Москви, бо історично-філологічний факультет Київського університету був тоді в такому стані, що навіть

ставили питання про його закриття. Та незабаром вільні катедри на цьому факультеті пообсаджували новими професорами, і Я. М. вступив студентом на цей факультет. Тут він слухав професора В. В. Антоно-вича, також В. Іконникова, М. Драгоманова, Зібера і інш. Під кермою В. Антоновича, до якого він ціле життя мав гарячу прихильність, Я. М. працював у Центральному Історичному Архіві, під кермою М. Драгоманова займався історією старовинного сходу, особливо історією релігій. До родини Драгоманова Шульгин зостався близький аж до смерті. Пізніше він був у Драгоманова за кордоном, у Женеві, жив у нього, брав близьку участь у виданні „Громади“, на яку Я. М. повернув значну частину своєї спадщини (12000 руб., як пише С. Є-мов, чи 8000 руб., як читаємо в Л. Погорельської). Справа з цими грішми в літературі про Шульгина не зовсім вияснена. В. Щербина умисно не хоче розводитися над цією справою. М. Грушевський свідчить, що цей фонд утворився з спадщини, яку дістав Шульгин і яку він тільки частинно повернув на свої власні потреби, а решту призначив на заснування українських народніх шкіл; а тому, що на відкриття цих шкіл в ті часи не було близької надії, Шульгин і дав своєму фондові інше призначення, а саме на женевські еміграційні видання М. Драгоманова.

У зв'язку з цим лишається невиясненим і питання про літературну участь Я. Шульгина в женевських українських виданнях. Завдяки спогадам О. Я. Шульгина можемо твердити, що Я. М. давав свої матеріали до женевської „Громади“, але містили їх там без підпису і не має ніякого ключа, щоб установити, які з них належать авторству Я. М. Шульгина.

Продовжуючи біографічний нарис Я. М. Шульгина, маємо зазнати, що останній ще в часи свого студентства почав працювати на педагогічному полі. З статті В. Іщербіни знаємо, що Я. М. за вказівками проф. М. Х. Бунге познайомився з педагогічними ідеями Л. Толстого. Він сам викладав у деяких початкових школах, брав участь у заснуванні нової школи на одній цегельні в Деміевці, дбав про заснування „Общества содѣйствія начальному образованію“, для якого склав і статута, хоч до заснування цього товариства і не дійшло.

В часи ж своїх студій Я. М. цікавився не тільки науковими і педагогічними справами, а також і життям суспільним та політичним. Між іншим, він уважно слідкував за новими публікаціями М. Драгоманова.

Зainteresовання Шульгина різними суспільно-політичними справами лишалося в силі й пізніше, коли він закінчив університета (1874. р.) і поїхав закордон. В цій закордонній подорожі Я. М. пробув тоді більше двох літ. Він побував в Галичині, в Австрії, Німеччині, Швейцарії й Франції. Закордоном слухав різних професорів у Відні, Мюнхені, Страсбурзі й Парижі, а також знайомився з суспільним життям Західної Європи. Наслідком цього зainteresування були його кореспонденції до різних російських часописів. Закордоном же він крім

М. П. Драгоманова, зустрів ще докого з киян (М. Ф. Мощенка і Н. І. Зибера).

Як наслідок занять Шульгина лишилася в його паперах нена-
друкована стаття „О судахъ експертовъ посередниковъ во Франції
(Conseils de prud'hommes) и ихъ значеніи для рабочихъ“. За час цієї ж
своїї поїздки закордон Шульгин мав і трагікомічну пригоду з полі-
цією, що скінчила арештомъ його (описана в замітці „Парижська
пригода“).

Повернувшись із закордону в Україну, Я. М. оселився в Києві.
Тут він працював попервах в часопису „Кievskiy Telegrafъ“, в якому
завідував чужоземним відділомъ. Але незабаром він переїхав до Одеси
на посаду вчителя гімназії. Але й там він ще вагається між педагогічною
її публіцистичною діяльністю, продовжує співробітничати в ча-
сописах (напр. у київській газеті „Зоря“, для якої постачав закор-
донну хроніку). В Одесі ж він був у близьких зносинах з Желябовим
та іншими російськими й українськими революціонерами. Разом із
Мальованим та Ір. Житецьким Я. Шульгин заходжується коло ви-
дания нелегальної української газети й за це паражається на переслі-
дування уряду, від якого терпить потім майже ціле своє життя. Якова
Шульгина, як і декого з його товаришів, заарештовано й адміністра-
тивним порядкомъ, по етапу, вислано на Сибір (р. 1879-го).

Цікаву пригоду в звязку з цим нелегальним видавництвом за-
писав із слів Хв. Вовка С. Єфремів. Це про друкарню, що її нелегально
спровадили з закордону й мусіли закопати в землю, а потім під ви-
глядом пожарної машини транспортувати містомъ. У всьому цьому
брав участь і Я. М. Шульгин¹¹.

Головним заняттям Шульгина на засланні були приватні лекції.
Отримував він там матеріальну допомогу від В. Науменка: до-
помагала йому у вязниці чимось і мати В. Г. Короленка. На Сибіру ж
Я. М. мав близьке знайомство з філософом Лесевичем та його родиною.
Не обійшлося життя Шульгина на засланні й без пригод. Так, коли
втік Мальований, то відповідальність за це поклали на Я. М., якого
її засадили на 5 місяців до одipoчки.

На засланні Шульгин мав пробути цілих 5 років, але пробув
тільки чотири. За цього багато клопоталася його сестра Олександра,
що була замужем за В. Щербиною. Вона їздила до Петербургу, й таки
добилася його визволення. Все ж Шульгішові не дозволили відразу
повернутися в Україну, і він мусів якийсь час перебувати в Варшаві.

Заслання й перебування на Сибіру дуже зле відбилося на здо-
ровї Шульгина, що й без того було слабе. До того ж він перепіс тиф.
Та коли р. 1883-го йому таки дозволили вернутися до Києва, він ще
не втратив бадьорости й охоти до праці. Але як академічна так і уря-
дова служба була йому з причин політичних заборонена. Тому й дома
на початку він міг зайнятися тільки приватними лекціями та науковою
її літературною працею.

Року 1887-го Я. М. одружився з Любовію Миколаївною Устимо-

¹¹ О. Лотоцький: Сторінки минулого.

вич, доно́йкою дідича з Полтавщини. Його дружина поділяла „українофільські” симпатії чоловіка, сама знала українську мову й працювала на громадському полі. У своїх батьків на селі вона заснувала сільську школу, в якій сама й учителювала. Пізніше, в часах світової війни, Я. М. багато працювала для галицьких українців.

Сам Я. М. замолоду української мови не знов зовсім. В родині його дядька, де він виховувався й ріс, говорили по-російському; на селі ж він ніколи не жив — був типовий городянин і української мови підучився пізніше у Відні, коли зійшовся з студентським товариством „Січ”. Та як свідчить В. Прокопович, українською мовою Шульгин і потім володів не зовсім вільно й чисто.¹²

Коли увійшов Шульгин до складу Старої Громади, не знати. Я. Ногорельська припускає, що це сталося після того як він скінчив університет, хоч своє „україnofільство“ він виявляв ще за студентства. По повороті з заслання до Києва, Шульгин бере живу й активну участь в житті Старої Громади. Про його працю в останній дещо дізнаємо з мемуарів О. Г. Лотоцького: „В старій Громаді — читаємо там — в якій більшість членів обмежувалась лише присутністю на зборах. Я. М. був фактичним виконавцем постанов і рішень Громади. Він між іншим провадив листування Громади з М. И. Драгомановим — річ у тих обставинах відповідальна та разом небезпечна, особливо для педагога“.¹³

Та життя у Києві на стаповищі „піднадзорного“ без сталого заробітку було для Шульгина тяжке. Тільки р. 1894-го завдяки міністрові фінансів Бунге, колишньому професорові Київського Університету, Я. М. дісталас посаду контрольора державного башку в Єлісаветі, де він і прожив разом із родиною 6 літ. В Єлісаветі Шульгин підтримував спільноту з бувшим засланцем Опанасом Івановичем Михалевичем. Родина Шульгина та Михалевича були в Єлісаветі осередками українського життя. В Шульгінів бували як місцеві українці, напр. Лашенко. Тулуб і інші, так і приїзджі — як Євген Чикаленко, брати Тобілевичі тощо.

Та ні єлісаветинські обставини, ні банкова служба зовсім не задовольняли Шульгина. Йому дуже скоро спригрився гурт урядовців, з якими він мусів постійно зустрічатися — спригрився своїми інтригами, плітками й сварками. А коли йому здалося, що при будуванні нового банкового будинку робляться якісь махінації, він рантом покинув службу й віїхав з Єлісавета до Києва (1899, р.). Але в Києві тоді не було ніяких перспектив для служби. Грошей у родини Шульгіних також не було багато. До того ж Я. М. зasadничо не хотів жити на засоби дружини й шукав собі посади, хоч для нього, як для колишнього засланця, це не було легке завдання. Службу йому все ж пощастило знайти — була це посада з певеликим окладом в Управлінні південно-західної залізниці.

В Києві Шульгин знову відновляє працю в Старій Громаді,

¹² Тризуб. 1931, ч. 49/50.

¹³ Стор. мпп., I.201.

прикладаючи своїх рук до складання словника; крім того брав він участь у видавництві „Вік“, виступав із публічними лекціями, тощо. Але сили його в цей час були вже підірвані, віш не міг уже розвинути дуже інтенсивної громадської діяльності. Роля його тепер більш пасивна. До того ж багато часу й енергії зайирає в цього його членів службова праця.

І от в цей час, коли Шульгинові було вже більше 50 років. Йому представилася можливість стати до педагогічної праці, про яку він мріяв і до якої готовувався ззамолоду. Він стає договірним учителем в приватній гімназії Валькера в Києві. Про це подбали „добре люді“, без ініціативи самого Шульгина. На жаль, у Валькера, замість історії, дали Шульгинові викладати „словесність“, яка взагалі мало цікавила Я. М. До того ж і умови праці в гімназії, де і склад учнів був міщаний, і дисципліна не стояла високо, були досить тяжкі. Тим не менше Шульгин уявся за неї з запалом. Та його учителювання в гімназії не продовжувалося довго. Незабаром шкільна адміністрація заборонила Шульгинові, як „неблагонадежному“, виклади в гімназії. Зроблено це було на вимогу жандармського генерала Но-вицького. Ця заборона зробила на Шульгина дуже гнітюче враження. Пробували усунути цю заборону. Коли це вдалося нічого зробити в Києві, вживали заходів у Петербурзі. Але фактично пічого не могли зробити до того часу, доки за Шульгина не замовив слова його особистий і ідеологічний ворог Шіхло. Це усунуло перешкоди; Шульгинові було дозволено вчителювати. Незабаром він дістав на віть штатну посаду в 1-їй Київській гімназії, де викладав також словесність, а потім учителював він ще в дівочій гімназії.

Учителювання в гімназії давало Шульгинові багаті ґраці. До того ж він був уже виспажений і життям, і хворобою (склерозом). І все ж він не переставав працювати й на громадському та літературному полі.

В листопаді 1911 року Шульгин захворів на запалення легень. В нього відкрилася грудна жаба, і за два тижні його не стало між живими. Поховано його 16 листопада на Байковому кладовищі у Києві. На похорони прибуло багато людей, між іншим учів покійного — гімназисток, гімназистів і студентів, хоч гімназія відмовилася взяти офіційну участь у похороні, боячись, що цей похорон прийме український характер. Був дехто з учителів, а один із учнів сказав промову. На труну покладено біля 20 вінків, деякі з українськими написами.¹⁴

В оцінці Я. М. Шульгина, як людини й громадянина сходилися всі, хто його знов і хто досі писав про нього.

Великим українським патріотом згадує його В. Прокопович, який пізнав Я. М. за роботою в гурті Віковців. В. Прокопович свідчить, що Я. Шульгин до кінця днів своїх лишився м'яким, лагідним у відносинах із людьми, твердим у своїх переконаннях, твердим

¹⁴ „Рада“. 1911, ч. 260.

у своїй вірі, готовим для неї на жертву! С. Є-мів в своєму некрології пише про Шульгина таке: „Була це падзвичайно тиха, щира, симпатична душа, що ніколи не одрізняла слова од діла, її уся віддавалася тому, що вважала за правду та свою громадську повинність. „Євангельським юношою“ виступив Шульгин на поле громадської діяльності, „Євангельським юношою“ зійшов він у могилу. І дозрілих літах він зберіг ту саму чисту, молоду, до всього доброго прихильну душу, яку мав і ззамолоду“.

О. Г. Лотоцький у своїх мемуарах свідчить, що „хто знав Я. М. Шульгина, того найбільше вражаютъ дві риси його — працьовиттєсть і скромність. Його працьовиттєсть не кидалася в вічі своєю зовнішнією стороною, позначалася воно вже самими наслідками праці“.

Автор другого некрологу (П. Е. Т-ро в „Світлі“) говорить дещо про Шульгина як педагога: „зазве ми знали — читаемо там — Я. М. людиною великої щирості, сердечности і чулости — людиною, що не мала її зерна неправди за собою. Він любив нас (цебто учнів) і любив те діло, якому служив. І почувалося, що її тут, як за молодих літ в справі допомоги М. П. Драгоманову. Він лишився тим самим „Євангельським юношою“, і тут він давав все, що було в п'юму, все до останку... І тут, в такому уміші oddati всього себе справі добра і любові, була справжня велика внутрішня сила цієї маленької, сухорявої, тендітної і з вигляду такої безсилової людини“...

Взагалі, на характеристиці Шульгина, як чистої й хорошої людини й чесного громадянина, сходиться всі. Свій напис про життя й літературну працю Я. Шульгина, В. Щербина, який близько знав це життя, закінчує так: „Не легке було це життя. Багато горя довелося зазнати йому, багато перешкод зустрів він на своєму шляху, багато сил марно потрачено, багато часу загублено. Але всі ці біди не зломили його духової енергії. Розуміється, за більш сприятливих обставин він міг би зробити далеко більше; але й те, що було зроблене, дає йому право на нашу пошану і вдячну пам'ять“.

Добжиховіце біля Праги.

(Кінець буде).

Симон Наріжний.

УКРАЇНСЬКА МУЗИКА.

Пісні козацькі та чумацькі. Шієні лірично-побутові виникли пізніше за пісні обрядові, виникли тоді, коли люди, ставши на вищий щабель культури, дістали спроможність висловлювати в поетично-музичній формі свої особисті почування. Ми маємо чимало пісень цієї групи з козацької доби, коли розбуджене політичне й духове життя українського народу багато спричинилося до розвою ліричної поезії, а безнастаний війни та бурхливе козацьке життя давали чимало матеріалу для утворення лірично-побутових пісень. В пізнішу добу такий матеріал давало мандрівне, віч-на-віч із природою, багате на пригоди життя чумака.

Справді, чумацькі пісні впізначаються якоюсь особливою, орі-

гіральною красою. В мелодіях цих пісень ми маємо неначе картини безмежних степових просторів (напр., у пісні: „Ой, із-за гори, із-за кручини та риплять вози йдучи“...); в інших бренить невимовно тяжкий сум, коли співається про те, як чумак тяжко в дорозі занедував („Ой, у полі два явори“, „Та забіліли сніги“...), а в інших знов буйні веселощі або любощі і т. ін. (зазначені тут пісні є в Лисенкових „Збірниках“).

Серед народньої маси чумаки тішились любов'ю та пошаною, особливо ж старі, досвідчені чумаки, „чумацькі отамани“, що бачили чимало людей і світа, і яким було де пабратись розуму. Дівчата ж упадали за молодими чумаками.

..Ой, мамо, чумак іде,
Та ще, мамо, рибу везе,
Та все риба осятрина. —
Гарний хлопець чумачина“...

Чумак і сам знав собі ціну, і з деякою погордою дивився на „простий“ люд:

..Ой, косить хазайн та на сіножаті,
Аж кривавий піт ллетчи.
Ой, лежить чумак в холодку під козом
Та з хазайні сміється“.

Чумак кохався в своєму мандрівному житті, в якому було стільки поезій, що навіть російський народний поет Кольцов піддався її чарам і написав гарного вірша: „Нічліг чумаків“. Скорі, бувало, настане рання весна, чумак вже лагодиться в дорогу, лаштує вози (мажі), годує волів тощо.

..А вже весна, а вже красна,
Із стріх вода капле,
А вже тобі вражий спину,
Мандрівочка пахне“.

Чумак цурався хліборобства, — воно було йому не до смаку, він нехтував такою роботою:

..Їдуть люди у поле орати.
Ми ж з тобою до шинку гуляти.
Серце — чумаче, голубче,
Чом же ти не робиш як луцше?“

Ми навмисне спинились довше на чумацьких піснях з огляду на те, що ці пісні, як і пісні козацькі, заховали в собі найбільш характеристичних рис, тих рис, якими українська пісня рішуче відрізняється від пісень сусідніх, споріднених з нами слов'янських народів. В цих своїх піснях український шарод дає наочний доказ своєї національної самобутності.

Чумацтво давно вже перестало існувати, з того часу, як українські вільні степи поперерізано залізницями та битими верстовими шляхами; але чумацькі пісні, вкупні з козацькими, ще й досі живуть в пам'яті народній, і наш народ залюблі йх співає. (Далі буде).

З ЧЕСЬКОГО МОВОЗНАВСТВА.

РЕЦЕНЗІЇ Й ОГЛЯДИ.

1. Вступ до історії чеської мови. Знаний чеський професор Oldřich Hujer випустив друге дополнене видання своєї праці: „Uvod do dějin jazyka českého“, Прага, 1924 р., 91 сторінка (перше видання вийшло в 1914 р.). Це цінна підручна книжка, в якій коротко подано історію чеської мови за часів доісторичних. В I вступній статті (ст. 1 до 6) вияснено зміст історії мови й подано коротенько її поділ на доби. Підкresлоно, що чехи мають знамениту історичну граматику Гебауера, але не мають історичного словника, не мають історичної діалектології, що сильно перешкоджає в науковій праці. Гуер ставить собі завданням накреслити в цій праці передісторичний розвій чеської мови, але написати так, щоб його книга могла бути вступом до якої-будь слов'янської мови. І в цім корисне значення Гуерової праці: в чотирьох дальших розділах він дійсно зразково малює, які саме доби пройшла не тільки чеська, але й кожна інша слов'янська мова.

Перший розділ — „Індоевропейська прамова“ (ст. 7—26) коротко знайомить зо всіма головними явищами прамови, — розповідається про праіндоевропейські голосні, двоголосні, приголосні, про інтонацію, наголос, про форми-деклінацію, відмінки, про частини мови — іменники, прикметники, займенники, дієслова й нарешті про складню. Далі коротко розповідається про словникове багацтво прамови, яке висвітлює нам праіндоевропейську культуру (ст. 20—22). Дуже коротенько зачеплено питання про індоевропейську прабатьківщину, вказані всі головніші гіпотези, подано відповідну літературу. Вкінці вияснено, що праіндоевропейська мова сама мусіла бути діялектом якоїсь іншої прамови, зазначено зв'язок її з мовами сеմітськими та угро-фінськими. Кінчиться розділ виясненням, як індоевропейська прамова поділилася на окремі діяlectи, а з них повстав і діяlect слов'янський, докладніше — балтійсько-слов'янський.

Другий розділ праці — „Балтійсько-слов'янська доба“ (ст. 26 до 35). На початку Гуер вияснює становище цього питання в науці, бо цієї доби не всі визнають, а потім перераховує ті мовні явища, що лучать мови балтійські зо слов'янськими.

Найважніша частина праці — це розділ третій: „Доба праслов'янська“ (ст. 35—80). Відійшовши від вітки балтійської, слов'янська мовна вітка продовжувала своє окреме життя, набуваючи собі самостійних ознак. Гуер досить докладно розповідає про праслов'янську фонетику, акценти, морфологію, складню, лексику, а закінчує оповіданням про слов'янську прабатьківщину та про праслов'янські діяlectи, усе ілюструючи відповідними прикладами й подаючи головнішу літературу.

Останній розділ: „Передісторична чеська доба“ (ст. 80—87), в якій Гуер коротенько розповідає про ті мовні ознаки, що повсталі були за самостійного життя чеської мови (а це життя Гуер розпочинає з перших століть по Христі).

Кінчиться книжка (ст. 88—91) поданням головної літератури до всіх розділів праці.

Коротенький, досить популярно виложений виклад, постійне оперування виразними прикладами, подавання тільки головнішого матеріалу, ухилення від виставлення зайвих гіпотез, — усе це підвищує ціну праці, як доброго компендіума для вивчення якоїбудь слов'янської мови. Шкода тільки, що автор не поділив праці на §§ і не дав ані докладного оглаву її, ані покажчика до вміщеного матеріалу, відсутність чого утруднює користання з книжки.

Книжка дуже потрібна всякому, хто досліджує початки української мови.

2. Рефлекси праслов'янського є в чеській мові. В „Spisy“ Масарикового Університету в Брні, число 2 за 1923 р. проф. Фр. Травнічек умістив свою працю: „K střídnicím za praslovanské є v českém jazyce“, 1—30, в якій докладно розповідає про рефлекси праслов'янського є (ѧ) в чеській мові. Гебауер у своїй Історичній Граматиці (I. 51—53, 1894) твердить, що є дало в чеськім прейотоване — коротке чи довге — ia, з якого він виводить усі інші сьогоднішні континуанти є в чеській мові. Травнічек докладно аналізує всі чеські говорки й подає умови, коли саме ia переходить на ē, ie, e, ē, критично аналізуючи всю відповідну літературу. Словацька мова, яку автор уважає тільки за наріччя чеської, помітно перешкоджає йому в досліді, бо має трохи інші рефлекси.

3. Зміна g в h в чеській мові. В праці Фр. Травнічка: „Přispěvky k dějinám českého jazyka“ („Spisy“ „Масарикового Університету в Брні, № 19, 1927 р.) знаходимо, як другий нарис, цікаву статтю: „Do změny g v h“ (ст. 17—29). Стаття цікава й для нашої української лінгвістики, бо й ми знаємо те саме явище. Значайно, найголовніше питання тут — коли саме старе g змінилося на h. Гебауер I. 456. відносить цей процес на початок XIII ст. Як відомо, Шахматов Очеркъ § 62 і 71 відносить зміну г на г ще на праслов'янську добу, доказуючи це тим, що таку зміну знає цілий ряд слов'янських мов (чеська, українська, білоруська, північно-лузичка, та північно-словінська; Meyer в Arch. Jęg. XL. 250 додає ще деякі говори Чакавщини). Травнічек зручно відбиває цей доказ, бо, напр. затрату носових знає більшість слов'янських мов, а між тим ця затрата не вважається праслов'янською, і твердить, що заміна g h не з праслов'янських часів; збиває докази Якобсона („Slavia“ IV. 812), що підтримував теорію Шахматова. Травнічек головно базується на тім, що старочеські пам'ятки знають виключно „a h з'являється тільки на початку XII ст. Як би це явище g > h було ще праслов'янським, звідки б тоді повстало старочеська традиція писати виключно „u?“ Но ж перша азбука слов'янська, глаголиця, походить тільки з IX ст. (ст. 19; але проби писання напевне були й до того, I. O.). Про пізніше повстання g > h в чеськім доказує, на думку Травнічка, і те, що німці в чеських географічних назвах вживали „u, а не h“, цебто, що німці чули в старовину від самих чехів „u“ (наприкл. Prag). Отож процес хронологічно йшов так: зникнення ерів (X ст.) — зміна „u“ на „h“ — асиміляція (XIII. ст.) Так само і в інших мовах, напр. в українській („v malorušiné!“). процес g > h пізнішого походження.

Жаль, що Травнічек не взяв під увагу власне мови української, що знає h безумовно ще до часу пам'яток; пор. хоча є передачу *прагъ* у Костянтина Порфирійдного через *Прагъ*. Німці ж запозичили чеські географічні назви тільки тоді, коли у чехів процес g > h закінчився. Але ж німці і в пізніші часи пишуть в географічних іменах g, а не h, і то не тільки в чеських словах, але і в українських.

Друга частина цього розділу присвячена виявленню близької природи зміни „u“ на „h“. На думку Травнічка, лежить на початку XII ст. „u“ почала змінятися на „u“ (задньорітній фрикативний звук), а значно пізніше з цього „u“ повстало h. Це u існує в чеських говорах ще й тепер.

Нове h відоме цілій чеській території, але часом трапляється й „u“, головно в словах звуко-підроблених (те саже і в українськім, пор. гелгати, гелготами, герготати і ін.) та в позичених; в остатки праслов'янського „u“, як твердить Гебауер I. 466. Травнічек резонно не вірить.

4. Асиміляція приголосних в чеській мові. Проф. Фр. Травнічек свою цікаву працю: „Přispěvky k dějinám českého jazyka“ („Spisy“ Масарикового Університету в Брні, № 19, 1926 р., ст. 7—16) розпочинає розділом про асиміляцію приголосних в чеській мові.

Йде мова про зміну звучних на тихі перед приголосною та на кінці слова. Виявляється, що процес цей проведений на чеській території діалектично дуже не однаково. Травнічка найбільше цікавить хронологія цього питання, бо Гебауер у своїй Граматиці не встановив його докладно. Пробував окреслити хронологію Б. Гавранек (*Sborník Pařterňákoví*, 102), аналізуючи графіку пам'яток XIII—XIV століття; він прийшов до висновку, ніби асиміляція приголосних починається з кінця XIII століття, а особливо з XIV. Травнічек справедливо з такою думкою не погоджується: давні писарі писали просто з традиції, як іх навчено, а сам процес мусить бути значно старшим. А Якобсон (*„Slavia“ IV.813*) твердить, що ця асиміляція наступила „зараз або майже зараз по зникненні слабих ерів“. Таким чином справу зведено до питання, коли ж саме зникли ери в чеській мові? Судячи по даних старослав'янських пам'яток, на думку Травнічка, „ери зникали або почали зникати десь коло р. 900“ (ст. 12).

А через це можна б думати, ніби асиміляція повстала десь в Х столітті на початку XI століття. Але такого погляду Травнічек не тримається. На його думку старе письмо було традиційне, а початок його сягає часу, коли ще ери були живими, цебто до доби перед Х століттям. Початок же чеської правописної традиції треба відносити десь на XIII століття, і певне тоді її асиміляція повстала (ст. 13).

З таким твердженням Травнічка трудно погодитися. Церковнослов'янські пам'ятки XI століття знають асиміляцію вже в немалому числі, хоч писарі їх держаться правопису етимологічного, а тому справедлива думка Якобсона, що асиміляція повстала зараз по зникненні ерів. На жаль, Травнічек оперє виключно матеріалом чеським і не звертається до пам'яток старослов'янських. Його твердження (ст. 13 і 23), ніби глаголицьке та кирилівське письмо не мали ніякого впливу на старо-чеську графіку, уважаю пересадою. Крім цього, варто було б розрізнати хронологічно асиміляцію типу *púšky* (*púžky*) від *dúp* (*dúb*), що повстали не в один час. Не завадило б цій статті її більше діялектичного матеріалу.

5. „*Institutiones*“ Добровського. „*Institutiones linguae slavicae dialecti veteris*“ Йосипа Добровського вийшли в Відні в 1822 р. Й мали епохальне значення. Синтеза сорока літньої наукової праці Добровського „*Institutiones*“ надовго стали найважнішим підручником кожного славіста. Року 1922 сповнилось століття з дня виходу цієї праці, і Чехія вдячно відсвяткувала великий ювілей. М. Вайнгарт, тоді професор університету ім. Коменського в Братиславі, в „*Sborník Filosofické Fakulty university Komenského*“ NN 16 і 38 за 1923—25 роки видрукував цікаву й цінну ювілейну працю свою: „*Dobrovského Institutiones. Na všechnou pamět jejich stoletného jubilea*“. Коротенько зреферую тут цю працю.

У вступі (ст. 3—7) розповідає Вайнгарт про значення *Inst.* взагалі, а головно про їх значення в окресленні поняття слов'янської філології. Добровський три головні речі пильнував, які стали змістом славістики: працювати тільки на джерелах, мовознавство ставити зусім під仄, а в основі цього мусить бути церковнослов'янська мова.

Розділ I (ст. 8—24) присвячено оглядові церковнослов'янських граматик до М. Смотрицького. Коротенько (за Ягічем) розповідається перше про рукописні граматики, — О осми частехъ слова, сказаніє в писменехъ Костянтина Костенчського, писання Максима Грека, переклади Доната і ін.

По цьому Вайнгарт докладніше спиняється на стародрукованих граматиках, що вийшли в XVI столітті, — 1586. р. (занадто коротко!), Адельфотес 1591; Граматику Л. Зизанія 1596. р., але описує все головно з других рук, а не з оригіналів, яких автор не міг розшукати.

Другий розділ книги (ст. 24—54) увесь присвячений граматиці

М. Смотрицького. Автор працював над оригіналом (з празької університетської бібліотеки, 1618. р.?) і показав докладне знання справи навіть у подробицях; правда, мав до того добру літературу.

Третій розділ — від Смотрицького до Добровського (ст. 54—61) присвячений виясненню впливів граматики М. Смотрицького; коротко оповідає про зрусифікування цієї граматики в Москві (видання 1648 і 1721 р. р.), перевидання в Римнику 1755 р., про граматики Ужевича, Блонницького, Вишневського і ін., розповідає про русифікацію церк.-слов. богослужбових книг в праці Леваковича, Карамана й Совича; кінчить оповіданням про Крижаниця.

Перша частина праці проф. М. Вайнгарта описує пам'ятки української літератури, і тим уже цінна їй для нас. Скрізь виклад живий і ясний, ознака взагалі всіх творів Вайнгартових.

На дві речі хочу звернути увагу авторові. Він часто цитує українські пам'ятки, але цитує по-російському: є — є, и — і, г — g і т. д. Це недопустима помилка: маємо не мало пам'яток XVI — XVII віків, писаних латинкою, і там все панує тільки українська вимова богослужбових текстів, див. про це в I. т. 'Еллі': мою статтю. Тому в чеській мові цитувати українські пам'ятки повинно тільки так: є — і, и — у, г — h, е на початку слова та по голосній — є, напр.: svit, hrich, knyha, svatoje, jesy, Smotryckyj і т. д.

Форми *святитъся* і т. ін. були звичайними в українськім правописові XVII в. (див. мою монографію: „Українська літературна мова XVI ст., ст. 248—251), і тому цей приклад про сербізми в граматиці Ужевича (ст. 58) нічого не свідчить.

Друга частина праці М. Вайнгарта (ст. 67—232) присвячена докладному аналізові самих *Institutiones*, — подається їх зміст скрізь з докладним виясненням. Добре вияснено вплив їх на дальші праці, а також їх значення в слов'янській філології. В цілій праці ясно їй відразу показано, що Добровський був дійсно правдивим слов'янським філологом у широкім значенні цеї науки.

Іван Огієнко.

РЕЦЕНЗІЇ Й ОГЛЯДИ.

Марія Кремінська: „Оповідання про Надюлю“, Крем'янець, 1936, 17, 9 x 12, ст. 132. Друк. W Cwika.

Уже самий факт, що книжка вийшла в Крем'янці, в цьому відлегому закуті Волині, притягає до себе нашу увагу. В долині між горами, що відбили на суміжну Волинь від Карпат, лежить маленьке місто. Перед війною тут тільки-но починали зав'язуватися бруньки національної свідомості, яким не легко було розвиватись, бож до Крем'янця пливли отруйні флюїди з близького „Почаївського Листка“ і „Союза русского народа“. Знищено війною, зубожіле місто прокинулось до життя з відродженням української державності. Дістало першу українську гімназію. Однак, після короткої доби почалися трудні часи. Тільки люди, здібні на самопожертву, люди з непереможною вірою в перемогу могли працювати в неякісних умовинах занепаду морального й матеріального біди. Доказом того, що такі люди були, і що їх праця не минулася з ціллю, і є книжечка „Оповідання про Надюлю“. В десяти розділах — образках цієї книжки авторка простими, теплими словами малює життя родини працьовника українського шкільництва. Його віддану вперту працю в умовинах спеціально волинських.

Надяся — надія батьків. Її раннє дитинство бере авторка, як чутливу пластинку, на якій відсвітлюється життя родини й всього оточення, з яким вона зв'язана. За сторінок дивиться на читача крихітка

Надюся, а поруч із нею виростає ясна постать її батька, працьовника-борця, що мужньо вмирає на своєму посту, зломлена надмірною працею. Типовий правдивий образ, від якого стинеться серце кожного, хто знає волинське життя. „Оповідання...“ сстільки емоційне, шире й правдиве, що відсуває на бік міркування формального характеру, як це завжди буває при стику з дійсним життєвим трагізмом.

„Оповідання про Надюлю“ належить до книжок, які — поза формальні недоліки — сильно впливають, а тому, що приступні для кожного віку, мають безперечно виховне значення.

Авторка має гарний стіль — оповідає стислими значними реченнями, без зайвих слів. Психологічно образ дитини її вдається найкраще, хоч дає його вона на підставі спостережень зовнішніх виявів без заглиблення до внутрішнього життя. Тут авторка вміє з великою чутливістю вибрати типові моменти, по яких сгвороюється реальний образ життя за певний період років. Стабіше місце — казка про принцесу Дінь-дінь, функцією якої є показати дитині поневолену Україну. Також про походження предків, мешканців Камінного Яру й наділення їх позитивними якостями за допомогою стихій. В переведенні мотивів патріотичних авторці не завжди щастить уникнути патетизму, який ослаблює враження. Взагалі помітно, що при відході від близького й реального до дальнього й абстрактного авторка розгублюється, втрачає свою безпосередність, і тому програє. Заслугою авторки треба вважати перетворення легенд про давнину Крем'янного Яру — Крем'янця, та надання їм національногозвучання.

З цікавостю треба ждати другої частини, що її авторка заповідає під назвою „Надюся у Львові“.

Увагу й симпатію читача викликає замітка видавця В. Сінчковського. В ній читаємо, що частина прибутку з продажу книги піде на заснування стипендії при Товаристві Приятелів Української Гімназії в Крем'янці. Хочеться вірити, що українське суспільство відгукнеться на цю добру думку, а той, кому припаде ця лопомога, піде шляхом Василя Пилиповича Кавуна, — педагога й громадського діяча Крем'янещини, що послужив авторці прообразом Надюсіного тата, і ім'ям якого має бути названа стипендія. Олександра Чернова.

Carpatica, збірник видання *Sboru pro výzkum Slovensku a Podkarp. Rusi při Slovanském Ustavu v Praze*.

Під наведеною назвою року 1936-го почали виходити збірники серії „duchovédné“ і серії „přírodrovědne“, серії народогосподарської, як то не дивно в наш час, не існує навіть в проекті. З'ясовується це однобоким складом учасників і однобокою організацією названого „Сбору“.

З огляду на те, що в Карпатах живе українська людність, зміст збірників *Carpatica* має інтерес і для українців. То ж приглянемося більше до їх змісту.

Збірник I. серії „duchovédné“ має 476 ст. Для нас у ньому має інтерес археографічна розвідка Бема і Янковича, зроблена на основі розкопок могил в с. Куштановцях (коло Мукачева), про „скифів на Підк. Русі“. Федір Балицький дав стислий опис „výsloností ukrajinského nářečí“, яким говорять у Драгові (округа Хустська). Францішек Тіхій пише про Анатолія Краліцького, з яким колись зустрічався у Мукачові М. Драгоманів. Йозеф Странадель — про народні будівлі в Остурні, осаді українській, що найдалі відалася на Захід у Карпатах. Ю. Яворського вміщено в російській мові: „Из карпаторусской книжной старины“. Це того самого, що в своїх працях не признавав української мови; цікаво, що ті праці друкували теж Слов'янський Інститут у Празі. Його статтю — звіт вміщено у великорушичині, з чого повстає питання, — а чи в українціні будуть містити?

Збірник I. серії „přírodrovědne“ має 331 стор. В ній для українців

могли мати прямий інтерес „Geologické výzkum v Pod. Rusí“ Дмитра Андрусова. Автор наводить літературу питання, серед неї не бачимо, однак, праць укр. проф. С. Рудницького, який раніш проробив такі дослідження там же і результати видрукував по-українському в „Наук. Збор.“ ужгород. „Просвіти“. Випадково пропущено чи навмисне замовчано? Бо замовчування — це тепер один із способів боротьби з українством.

Проф. О. М и ц у к.

ХРОНІКА УКРАЇНСЬКОГО НАУКОВОГО Й КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОГО ЖИТТЯ.

† Д-р В. Кобільник. Дня 6-го березня помер у Самборі відомий на Самбірщині культурний діяч д-р мед. Володимир Кобільник. Д-р Кобільник народився року 1885-го ві Львові. До війни працював в австрійському війську, як полковий лікар. Року 1927-го В. Кобільник заснував у Самборі музейне товариство „Бойківщина“ і ввесі віддався вивченю минулого Бойківщини. Був редактором „Літопису Бойківщини“, де містив свої праці, провадячи цей журнал разом із д-ром Гуркевичем. Велике закохання до археології дало можливість В. Кобільникові заснувати в Самборі добрий регіональний музей, що міститься в чотирьох кімнатах.

† Проф. Ір. Шереметинський. 5-го березня ц. р. в Севлюші на Закарпатті помер учений агроном, проф. Української Господарської Академії Іродіон Шереметинський. Проф. І. Шереметинський народився 9 листопада 1873-го року в селі Плехові Бердичевського повіту на Київщині. Ш. середню освіту одержав у Подільській Духовній Семінарії, а Вищу в Харківськім Ветеринаріумі Інституті (1907 р.) та в Київській Політехніці, Сільсько-Господарській Відділ якої закінчив 1914-го року. З грудня 1918-го року працював у Міністерстві Земельних Справ УНР як директор департаменту. У травні 1920 р. був призначений лектором при катедрі скотарства Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету, але — переобтяжений службою — вступної лекції не прочитав, чому й викладів не провадив. В Українській Господарській Академії в Подебрадах заміяв катедру скотарства.

† І. Мірний. 17-го березня ц. р. в Празі помер український громадський діяч І. І. Мірний. Покійний народився на Харківщині 31-го серпня 1872-го року. Вищу освіту здобув в Петроградськім Університеті. З 1925-го року працював при Українськім Педагогічному Інституті, як директор канцелярії Інституту. І. Мірний свого часу був членом Центральної Ради.

Toga candida. Під цим заголовком в „Меті“ ч. 14 (311) ц. р. читаємо таке звернення до п. п. Рудницького та П. Зайцева. (Див. іще „Н. К.“ 1937 р. кн. 1 ст. 61). „В „Меті“ з дня 27. XII. 1936. я видвигнув був прилюдний запит до Д-ра Михайла Рудницького і п. П. Зайцева в справі „передмови“ до „Художника“ у варшавському виданні Шевченкових творів. Цей запит мав на цілі спонукати обох заинтересованих, щоб вони прилюдно розвіяли підозріння, яке кидає проф. Леонід Білецький своєю заміткою в „Нашій Культурі“ 1936. ч. 12. Д-р М. Рудницький відповів загально в „Ділі“, що цю справу він передає, куди слід. Минуло від того часу більш ніж три місяці, і справа затихла. А річ іде про вияснення, чи Д-р М. Рудницький покористувався без дозволу чужою науковою працею, чи ні. Таке питання у пристосуванні до людини, яку дехто хоче вважати кандидатом на наукове становище — це вже не внутрішня літературно-наукова справа, а загально-громадянська. Тому особливо Д-р М. Рудницький, на мою думку, не повинен своєю мовчанкою збуджувати враження, неначе б

тут треба було щось затушовувати й промовчувати. Думаю, що він, пригадавши собі історію слова „кандидат“, в найближчому часі прилюдно вяснить цю справу. — Д-р М. Гнатишак.

Дайте змогу працювати українським ученим! Звертаюся до Вас, Пане Професоре, як до Редактора єдиного нашого громадського наукового органу. Що робити нам, сірим робітникам української науки, — ми ж позбавлені всякої можливості друкувати свої праці, цебто служити своєму громадянству... Переживаємо таий час, коли наукової праці, якщо вона писана українською мовою, зовсім нема де видрукувати. Наукові наші установи нічого не видають, а що видають, не ширять серед громадянства. Аж занадто видно, що широке громадянство наше наукою не цікавиться. Єдине місце, де вчений може ще знайти собі притулок, це „Наша Культура“, але й вона, замість розвиватися, починає скорочуватись... Чи громадянство розуміє, яка це страшна небезпека для нормального розвитку української культури? Знаю багатьох учених, що останніми часами припинили свою наукову працю: „хто видрукує наші писання!“ А дехто з наших учених маєли вже рукою на українські видання й друкуються в виданнях чужомовних, а там ніколи не можна широ сказати у країнської правди... Отож, як бачите, український учений позбавлений всякої можливості нормально науково працювати... Прага. Професор.

С. Черкасенко пише комедію в трьох діях: „Ювілей“. Його п'єса „Газ професора Кравзе“ уже шість літ лежить не видрукувана... „Виходить, напишеш п'єсу, а вона лежатиме, аж поки не постаріється... Погано тепер драматургам. Вся надія на майбутнє, а воно так само не ясне“...

Музей Т. Шевченка в Києві. 10-го березня в Києві, при Хризантемі ч. 8, де свого часу жив Т. Шевченко, відкрили Музей, присвячений Кобзареві. В Музеї зібрано дуже багато найрізніших матеріалів, що стосуються нашого великого поета.

Іван Хмельницький. Д-р Д. Олячин на підставі архівного матеріалу, знайденого в Кенігсберзі, написав нову працю „про студента й магістра Кенігсберзького Університету Івана Хмельницького, як крузіянця“. І. Хмельницький народився 1742 р., помер р. 1794-го. Закінчивши Київську Академію, І. Хмельницький вступив до Кенігсберзького Університету, де р. 1761-го здобув ступінь доктора філософії й мав читати виклади з філософії в цім університеті. Але скоро повернувся до Петербургу, де був обер-секретарем Сенату. В Петербурзі на російській службі пережив ціле життя своє. Написав багато праць із філософії та права. Чи був д-р Іван Хмельницький прямим нащадком гетьмана Богдана, як твердить Б. Модзалевський, переконливих доказів нема. Свою працю Д-р Д. Олячин друкує в „Записках Чину Св. Василія Великого“.

Непорозуміння. М-р В. Решетуха прислав нам свою вище надруковану статтю, а пізніше, не повідомивши нас, ту саму статтю відіслав і „Віснику“. Справа вяснилася запізно, коли вже не можна було викинути з книжки цієї статті.

СПИСОК КНИЖОК І ЖУРНІЛІВ НАДІСЛАНІХ ДО РЕДАКЦІЙ.

- L. Spitzer, K. Vossler, V. Vinogradov: Z zagadnien stylistyki. Warsz. 1937, 160 ст.
- Prof. Dr. I. Baudiš: Řeč. Uvod do obecného jazyko-zprávu. Bratislava, 1926, 169 ст.
- Zenon Klemensiewicz: Składnia opisowa współczesnej polszczyzny kultury. Kraków, 1937, 302 ст.
- Prof. Ka. Dr. J. Kruszyński: Księga psalmów. Lublin, 1936, 558 ст.
- R. Nahtigal: Doneki k Vrashenju o postanku glagolice. Ljubljana, "Razprave", I, 1923, ст. 135—178.
- B. Замінин: Захист православія или очередна большевицька провокація? Л., 1936, ст. 20.
- J. Vajs: Jestě o původu písma hlaholského. Praha, "Sborník Miletich", 1933, ст. 21—25.
- J. Janów: Niedostrzeżona przez badaczy kategoria językowa. Lwów, 1937. Odbitka ze sprawozdań T-wa Naukowego we Lwowie, ст. 12.
- J. Janów: Słowniczek luculski sprzed stulecia. Lwów, 1937. Odbitka ze sprawozdań T-wa Nauk. we Lwowie, ст. 12.
- Книга psalmów z języka hebrajskiego przełożona i z tłumaczeniem polskim z 1632 r. porównana przez ks. J. Szeregię. Warszawa, 1937, ст. 127.
- C. M. Кульбакинъ: Можно ли считать доказанной греческую основу глаголицы? Отдельный оттиск изъ "Сборника Русского Археологического Общества в королевстве С.Х.С." 1927, 33—39.
- C. Черкас: Куда падти? ст. 8. 1937.
- B. Дорошенко: Українська національна бібліотека. Л., 1936, ст. 24.
- M. Ічиняnsкий: Піра емігранта. Вінниця, 1936, ст. 138.
- G. Касон: Твоє щастя в твоїх руках! Л., 1937, ст. 104.
- S. Корбут: Срій кіні. Л., 1937, ст. 32.
- H. Королева: Інакший світ. Л., 1936, ст. 184.
- M. Мочульський: Гощинський, Словачинський і Шевченко, як співці Коліївщини. Відбитка з "Нашої Культури" 1936 р. Л., ст. 42.
- Dr. C. Наріжний: M. P. Vasilenko і його наукова діяльність. Відбитка з "Нашої Культури" 1936 р. Л., 42 ст.
- Проф. I. Огієнко: Сучасна українська література мова. Мона Максима Рильського. Варшава, 1936, ст. 48. Відбитка з "Нашої Культури". 1935—1936 р. р. ціна 1 зл.
- Проф. I. Огієнко: Дві найстаріші молдавські кирилівські грамоти 1288 р. Варшава, "Slavia", 1934—1935.
- Проф. I. Огієнко: Недокладності в видадені кирилівських пам'яток. Варшава, "Slavia", 1935—6, ст. 58—70.
- Проф. I. Огієнко: Словашко-українська спільнота в лемківським говором половини XVIII-го ст. "Sborník matice slovenskej" 1936 р., ст. 64—73.
- Dr. B. Січинський: За свій народний стиль в будівництві. Відбитка з календаря "Просвіта" 1937 р.
- B. Темляк: Завдання нового покоління. Л., 1937, ст. 64.
- C. Черкасенко: Вельможна пані Ко чубеїха. Відбитка з "Нашої Культури" 1936 р., ст. 76. Ціна 1 зл. 50гр.
- M. Вергун: В роковини. 1937, ст. 32. Історія української культури зап. VI, р. 1937, ст. 241—288.
- S. Корбут: Taras Shevch. 1937, ст. 32. Каталог книгарні Наук. Т-ва ім. Шевченка, у Львові. Л., 1936, ст. 20.
- Іван Огієнко: Глаголиця не повстала з грецького мінускульного письма. Варшава, 1932—1937. Відбитка з "Нашої Культури" 1937 р., ст. 73—88.
- I. Садовий: Танок смерти. Л., 1937, ст. 144.
- Академія Наук УРСР, інститут мовознавства: Мовознавство. Київ, 1933, ст. 96.
- Альманах українських богословів. Перешиль, 1937, ст. 268.
- Літопис національного музею за 1936 рік. Л., ст. 22.
- Історія української культури зап. VII, р. 1937, ст. 289—336.
- A. Штефан — I. Васючо: Граматика української мови. Мукачево, 1931, ст. 64.
- Політичний словник, упорядкований за редакцією Я. Білка. Харків—Київ, 1925, ст. 278.
- B. Підмогильський — E. Плужник: Фразеологія ділової мови, вид. 2-е, Київ, 1936, 294 ст.
- F. Мелешко: Останній, драма на 4 дії, Прага, 1936, 96 ст.
- Biuletyn Polsko - Ukrainski, 1937, ч. 10—11. Slovanskij Pröhled, 1937, ч. 2. — Rodzina Polska, 1937, ч. 3, 6 — Воскресное Чтеніе, 1937, ч. 10 — Język Polski, 1937, ч. 2 — Наш Жезик, 1937, ч. 4 — Poradnik Językowy, 1937, ч. 6 — Sprawozdania Towarzystwa Naukowego we Lwowie, 1937, ч. 3 — Nasze Řeč, 1937, ч. 2—3 — Przewodnik historyczno-prawny, czasopismo kwartalne, Lwów, 1937, rocznik V.
- Будівничий Церкви, 1937, ч. 3. — Вістник, 1937, ч. 2—4. — Сільський Господар, 1937, ч. 4, 5. — Дівочою, 1937, ч. 65, 66. — Діти й Молодь, 1937, ч. 1. — Життя й знання, 1937, ч. 3. — Українська Книга, 1937, ч. 2. — Хліборобська Молодь, 1937, ч. 2, 3. — Нива, 1937, ч. 3, 4. — Кооперативна Республіка, 1937, ч. 3, 4. — Товариство Українських Інженерів в Ч. С. Р., 1937, ч. 25. — Наша Батьківщина, 1937, ч. 2 і 3. — Відродження, 1937, ч. 3. — Вірай наука, Коломия, ч. 1—4. — Давони, 1937, ч. 1—2. — Друг, 1937, ч. 1. — Мали друзі, 1937, ч. 2, 3, 4. — Самостійна Думка, 1936, ч. 9—12. — Місіонар, 1937, ч. 3. — Українська Музика, 1937, ч. 1. — Післанець Правди, 1937, ч. 3. — Самоосвітник, 1937, ч. 3. — Сонечко, 1937, ч. 14.

